

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

med nyt om Sønderjylland

- historie
- kultur
- erhverv
- kunst
- dagligliv
- byer
- personer
- egne
- bøger
- museer

i fortid og nutid

Udgivet af

Historisk Samfund for Sønderjylland

AABENRAA BOGTRYKKERI

Leif Mogensen & Søn

Vestermarksvej 21 · 6200 Aabenraa

Telefon 74 62 25 49 · Telefax 74 62 14 12

... tryksager af enhver art

Aabenraa Fotosats

FOTOSATS · DESK TOP · WEB-DESIGN · FARVEKOPIERING

Aabenraa Fotosats ApS · Nybro 6 · 6200 Aabenraa

Tlf. 74 62 42 44 · Fax 74 62 42 48 · E-mail: aafoto@post3.tele.dk

Mercedes-Benz

Brdr. Platz A/S
Sønderjylland

JYDSKE VESTKYSTEN

AS Brødr. Müller

Gas Equipment

Vollerup, 6400 Sønderborg

For Borgere og
Borgerinder

FOLKEHJEM

IDRÆTSHØJSKOLEN I SØNDERBORG

Tilbyder højskoleophold med lederuddannelse i en selvvalgt idrætsgren.

Vælg mellem 17-, 23- eller 40 ugers ophold.

Desuden 1-ugers kurser i juli og august.

Ring efter vor brochure

Tlf. 7442-1848

Revisions- centret A/S

REGISTEREDE REVISORER FRÅ

Haderslevvej 6 74 62 49 49

Fax 74 62 49 50

6200 Aabenraa

SKIFTER BIL

VOLVO

OVE ARKIL A/S

CIVILINGENIØR

ENTREPRENØR

HADERSLEV

Spindegården

BOLIG - og
KIRKETEKSTILER

Design: Hanne Vedel

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

NUMMER 5
MAJ 2000

Sønderjysk Månedsskrift

Udgivet af
Historisk
Samfund
for Sønderjylland

Abonnementspris

150 kr. årligt incl. moms
og forsendelse.

Enkeltnumre 20 kr. pr. stk.

Farvelagte eller udvidede
enkeltnumre 30 kr. pr. stk.

Ekspedition:

Haderslevvej 45
6200 Aabenraa
tlf. 74 62 46 83.

Kontortid ma.-to. kl. 9-14.

Redaktion:

Kim Furdal (ansv.)
Institut for

Sønderjysk Lokalhistorie
6200 Aabenraa

Lennart Madsen
Haderslev Museum
6100 Haderslev

Carsten Porskrog Rasmussen
Rodekær 1
6200 Aabenraa

© Sønderjysk Månedsskrift
og forfatterne

Sats/montage: Aabenraa Fotosats ApS
Tryk: Winds Bogtrykkeri A/S,
Haderslev

I dette nummer:

Sønderjylland år 0-2000: IV

Delt og atter genforenet - Slesvig mellem 1490 og 1779 123

Dynastiske og økonomiske forhold spillede en afgørende rolle for delingen af Sønderjylland efter 1490 og arbejdet med samlingen af Sønderjylland frem til 1779. Leder af Studiefdelingen i Flensborg, Lars N. Henningsen, redegør for forholdene omkring delingerne og arbejdet med at samle det opsplittede hertugdømme.

Det er ikke lutter gode minder 129

Det var ikke lutter gode minder, der kom frem, da Hedwig David-Hansen i begyndelsen af 1990'erne nedskrev og fortalte sine barndoms minder fra Rudbøl ved Genforeningen.

De sønderjyske skove efter orkanen 134

Den 3. december 1999 blev Sønderjylland ramt af den voldsomste orkan, som er registreret i Danmark. Statsskovrider Peter Ilsøe, Lindet Statsskovdistrikt, fortæller om orkanens konsekvenser for de sønderjyske skove.

Der er noget, der ikke passer - om vinterens storme på Dybbøl 139

»Der er noget, der ikke passer«, hævder museumsinspektør Steen W. Andersen, når han som leder af Vejle Museum ser på debatten om planerne for udvidelsen af Historiecenter Dybbøl Banke.

Den forstærkede Dybbølfortælling - en replik 143

Efter debatten om udvidelsesplanerne for Historiecenter Dybbøl Banke bringer vi centerleder Hans-Ole Hansens svar.

Set og sket i Grænselandet 145

Diskussionen om Historiecentret indtager en central plads i Eskild Brams grænselandskronik for januar kvartal, som også behandler andre markante begivenheder i grænselandet.

Det sker - på de nordslesvigske museer 152

Bognyt 154

Bagsiden om forsiden 156

Cand.mag. Troels Rasmussen, Institut for Grænseregionsforskning, redegør for overvejelserne omkring grænsefastsættelsen.

Forsidebillede:

Grænsen ved Rudbøl med broen over Vidflæn og grænsebygningerne. I baggrunden ses Rudbøl sø. Foto: C.C. Biehl. Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.

Sønderjylland år 0-2000: IV

Delt og atter genforenet - Slesvig mellem 1490 og 1779

Af LARS N. HENNINGSEN

Dynastiske og økonomiske forhold spillede en afgørende rolle for delingen af Sønderjylland efter 1490 og arbejdet med samlingen af Sønderjylland frem til 1779, hvor det lille hertugdømme Glücksborg som det sidste atter blev en del af kongens Slesvig. Leder af Studiefælleafdelingen ved Dansk Centralbibliotek, Lars N. Henningsen, udreder her forholdene omkring delingerne og arbejdet med at samle det opsplittede hertugdømme.

Frem mod den klassiske deling 1581

»Samlet - delt - og atter genforenet« - disse ord kan stå som et resumé af Sønderjyllands historie mellem 1490 og 1779. Disse tre århundreder er delingstiden.

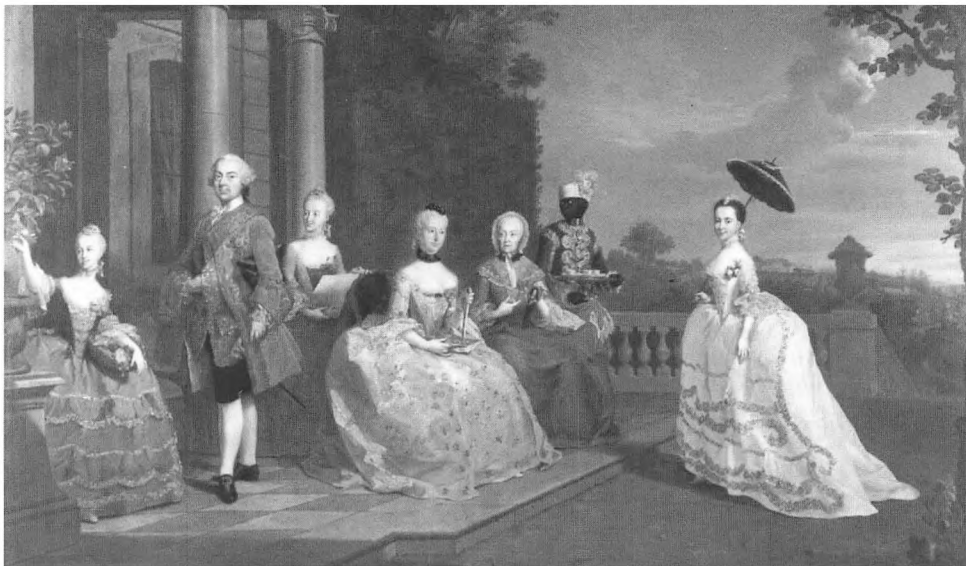
I 1460 havde ridderskabet valgt kong Christian I til hertug af Sønderjylland og greve af Holsten. Magtelisten i hertugdømmerne og kongen havde en fælles interesse i at holde landene mellem Kongeåen og Elben under én herre. Men så enkel kom virkeligheden ikke til at forme sig. Allerede i 1490 blev hertugdømmerne delt. Ved arvedelingen efter Christian I fik den yngre søn, Frederik, tillagt en del af begge hertugdømmer, som efter hovedslottet blev kaldt den gottorpske del. I Slesvig omfattede hertug Frederiks andel Gottorp Slot med Slesvig, Ekernførde og Husum og mod nord Tønder og Haderslev. Den kongelige broder, kong Hans, fik bl.a. Flensborg, Sønderborg med Als og Ærø samt Aabenraa amt. Kravet fra 1460 om landenes enhed blev opretholdt ved en bestemmelse om, at alt adeligt og gejstligt gods skulle styres af de to herrer i fællesskab. Derved

opstod for første gang en deling af Sønderjylland - og Holsten - i en hertugelig del - under hertug Frederik - og en kongelig del - under kong Hans.

I denne omgang varede delingen kun frem til 1524. Da Gottorp-hertugen kom på tronen som Frederik I, blev hele Slesvig atter samlet på kongens hånd. Efter kong Frederiks død blev det gamle middel igen taget i anvendelse, oven i købet i en tredeling, som blev iværksat i 1544. Kong Christian III overtog den sønderborgske del, som i Sønderjylland groft sagt omfattede Sønderborg amt, Als, Flensborg og Bredsted. Broderen, hertug Adolf, fik Gottorp, Ekernførde, Husum og Aabenraa amter, og Hans den

Den kongelige del af hertugdømmerne Slesvig og Holsten. Kort: Slesvig og Holstens historie indtil 1830.

J.H. Tischbeins maleri fra 1759 af familieidyllen hos Friedrich Carl af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Pløn. Til venstre hertugen og hans hustru, Christine Armgaard, f.v. Reventlow. Den ældre dame ved siden af negertjeneren er hertugens mor, Dorthea Christine von Aichelberg. De øvrige damer er hertugens døtre. Billedet hænger på Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg Slot.

Ældre fik Haderslev, Tørning og Tønder amter. Yderligere kompliceret blev det, fordi også Frederik II's yngre bror, Hans den Yngre, fik en bid af kagen. I 1564 overlod kongen ham af sin del Sønderborg og Nordborg og i Holsten Ahrens-bæk og Pløn. Hans den Yngre fik dog ikke samme status som de to andre. Han blev regerende fyrste i sit eget område, men fik ikke andel i regeringen over adelens og kirkens godser, som var forbeholdt de to andre hertuger. Dette gjaldt også, da området efter hans død blev opdelt i hele fem små hertugdømmer - Sønderborg, Nordborg, Ærø, Glücksborg og Pløn.

Alle hertugerne var selvbevidste herrer - og i de følgende år blev der gang på gang anledning til grænsestridigheder. En forenkling blev opnået, da Hans den Ældre døde i 1580. Nu delte Christian

III's søn kong Frederik II og farbroderen Adolf hans område mellem sig. Kongen overtog Haderslev amt med Tørning, Adolf tog Tønder og Løgumkloster amter. Hans den Yngre fik ved den lejlighed bl.a. området omkring Ryd kloster, hvor han senere byggede sit fornemme renessanceslot Glücksborg.

To suveræne stater i Sønderjylland

Med disse afgørelser skabtes den opdeling, som skulle blive den klassiske gennem flere århundreder. Sønderjylland var nu delt fra nord til syd næsten som en lagkage, sådan som det fremgår af kortet. Kongen og hertugen styrede hver for sig deres del. Styret over de adelige godser og kirkens ejendom foregik i begges navn, idet de konkrete regeringsopgaver blev varetaget på skift. I sit område var Hans den Yngre regerende fyrste

som de andre, men som sagt uden andel i fællestyret.

Delingerne blev hertugdømmernes skæbne. På Gottorp samlede hertugerne al kraft om at opnå den fulde suverænitæt og dermed uafhængighed af Danmark. Det lykkedes. Takket være en alliance med Danmarks ærkefjende Sverige blev den gottorpske del af Sønderjylland anerkendt som suveræn stat i både 1658 og 1660. Også kongen var suveræn for sin del af Sønderjylland.

For de danske konger var gottorpernes suverænitæt en torn i øjet. To gange, i 1675/76 og 1684, gik kongen derfor til angreb og ophævede suverænitæten, men begge gange blev han igen (hhv. 1679 og 1689) tvunget til at genindsætte hertugen i de gamle rettigheder. Først i 1721 nåede kongen sit mål. Efter Sveriges nederlag i Den store nordiske Krig og Gottorps maskepi med Sverige kunne kongen nu langt om længe lægge den gottorpske del af Sønderjylland ind under kronen.

Sønderjyllands genforening

Sønderjylland var nu igen samlet under kongen - næsten da. Endnu manglede kongen at erhverve de to små hertugdømmer, som fortsat hørte under Hertug Hans den Yngres slægt. Forinden havde kongen erhvervet hertugdømmet Sønderborg i 1667 og Nordborg i 1669. Sidstnævnte gik dog kort tid efter videre til den gren af hertugfamilien, som regerede i Pløn i Holsten. I 1721 resterede således kun Nordborg og Glücksborg. For kongerne var det et naturligt mål at søge at erhverve disse to områder - først da ville Sønderjylland være endeligt genforenet.

I denne sidste genforeningsfase kom Pløn i Holsten til at spille en væsentlig rolle. Historien om Pløn som hertugby begynder i 1571, da hertug Hans den Yngre i Sønderborg havde arvet Pløn.

Efter hans død tilfaldt den holstenske besiddelse sønnen Joachim Ernst. Pløn blev midtpunkt i et selvstændigt mini-hertugdømme omfattende Pløn, Ahrens-bøk og Reinfeld. Joachim Ernst opførte 1633-36 et stort slot som centrum for sit lille rige. Det var dyrt, men heldigvis havde han fået gode midler gennem sit ægteskab. Ellers var der nok aldrig kommet tag på det store hus. Allerede under Joachim Ernst var slottet alt for stort til det lille hertugdømme.

Da han døde i 1671 blev misforholdet endnu mere påfaldende. Området blev nu delt i tre dele mellem hans sønner. De blev hertuger af henholdsvis Pløn, Rethwisch og Nordborg, som kongen havde overladt familien i 1671. I længden kunne sådanne lilleputstater ikke klare sig, og i kulissen lurede den danske konge på at inddrage områderne under sit styre.

Den sidste Pløn-hertug Friedrich Carl

Pløn fik samme skæbne, men inden da oplevede det lille hertugdømme en sand blomstring. Det skyldtes den sidste hertug, Friedrich Carl, som regerede fra 1729 til 1761. Han er værd at se på, for han er et godt eksempel på de oplyste småfyrster, som var almindelige i Tyskland i 1700-årene. Fra hans hertughof går der tråde til Augustenborg i Nordslesvig og til historien om Struensee og dronning Caroline Mathilde.

Friedrich Carl var født i Sønderborg i 1706, og det stod ikke skrevet over hans vugge, at han skulle komme til ære og værdighed. Faderen var født som hertug af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Pløn, men havde giftet sig under sin stand og måtte fraskrive sig sine fyrstelige rettigheder. Han døde før sønnens fødsel, og sønnen, den lille Friedrich Carl, voksede op som almindelig adelsmand med efternavnet von Carlstein.

Men skæbnen stod ham bi. I 1722 døde

farbroderen, som var hertug i både Pløn og Nordborg, uden arvinger. Den danske kong Frederik IV inddrog hans besiddelser og indgik en aftale med den unge Friedrich Carl. Kongen overlod ham Nordborg. Og da hertugposten i Pløn blev ledig, anerkendte kongen ham som hertug dér, mod at han som modydelse gav afkald på Nordborg, som gik tilbage til kronen. På den måde lykkedes det kongen at inddrage det næstsidste af Hans den Yngre-familiens hertugdømmer i Sønderjylland.

Det oplyste Pløn-regimente - slotte og haver

1729 holdt Friedrich Carl sit indtog i Pløn. Det blev indledningen til en sidste blomstring for det lille hertugdømme.

Friedrich Carl blev en rigtig landsfader, i lille format en god repræsentant for 1700-årenes oplyste enevælde. Han lod udstede nye love til forbedring af undersåtternes forhold. Skole- og fattigvæsen blev reformeret, der blev taget initiativer til gavn for enker og forældreløse, og brandvæsenet blev forbedret. Særlig vigtige var en række reformer af landboforholdene. Ladegårde blev nedlagt, bondebyer blev givet fri, bønderne blev fri for livegenskab og blev arvefæstere. Jorderne blev indhegnet. Sammen med en af tidens kendte foregangsmænd inden for landbruget, godsejeren Hans Rantzau på Ascheberg, tog hertugen initiativer, som peger frem mod de senere landboreformer i Danmark. I flere forordninger blev det indskærpet, at embedsmændene skulle tjene befolkningen. Til sidst blev de mange love i 1757 samlet i en trykt lovsamling for hertugdømmet Pløn.

Reformerne blev gennemført af hertugens egen, selvstændige administration. Der var både et Regeringskancelli for alle de civile sager, et Rentekammer, som tog sig af finanserne, og et Konsi-

storium til de gejstlige sager - næsten ligesom i kongens centraladministration i København. Pløn blev virkelig en residensby.

Hertugen havde også sans for de skønne kunster. På sin ungdoms rejser havde han set på slotte og kunst ude i Europa. Det blev efterlignet, da han fik sit minihertugdømme. På slottet i Pløn lod han gemakkerne renovere, og i parken byggede han et »havehus« i stil med Sanssouci i Potsdam. Det er bevaret den dag i dag som et af de fineste eksempler i Nordtyskland på denne tids rokokolandsteder. Samtidig blev parken i Pløn udbygget i tidens nyeste smag.

Særlig omhu viste han et andet af sine slotte, nemlig Traventhal ved Segeberg. Her byggede han et fyrsteligt landslot med tilhørende haveanlæg. Der var både et stort orangeri til de eksotiske gevækster, et menageri til dyrene, grotter, kaskader med springvand, et hækteater og ridebane. Her nød hoffet at holde til, og her kunne hertugen holde hyrdetimer med sine maitresser - for sådanne hørte sig jo til. Et hofkapel manglede heller ikke. Den berømte komponist Georg Philipp Telemann kom som gæst med musikere fra Hamborg. Stukatører blev indkaldt for at udsmykke slottene, og de fineste malere som Pilo og Tischbein fik opgaver ved hoffet.

Hertugen fattes penge

Både kunst og byggeri koster imidlertid penge, og med årene blev minihertugen dybt forgældet. Men der kom hjælp fra den danske konge. Da hertugen ikke fik sønner, øjnede kongen en mulighed for endelig at kunne inddrage Pløn i sit domæne ved at købe arvingerne ud med gode rigsdalere.

Efter lange forhandlinger blev der i 1756 indgået aftale mellem hertugen og kongen. Kongen overtog al gælden og lovede døtrene et klækkeligt kontant be-

*Glücksborg opført 1583-87 af bygmester Nikolaus Karies for hertug Hans den Yngre af Sønderborg.
Foto: Arkivet ved Dansk Centralbibliotek i Flensborg.*

løb i affindelse. Andre grene af hertugfamilien gav afkald på arvekrav på Pløn mod erstatning i kontanter og jordegods. Det gjaldt også augustenborgerne.

Med denne aftale i ryggen kunne hertug Friedrich Carl sove roligt i sine sidste år. Han var pludselig blevet uden økonomiske bekymringer i sin lille mønsterstat.

Pløn og Augustenborg

Allerede året efter døde hertugen, og kongen indlemmede Pløn-hertugdømmet i den kongelige del af Holsten. Til gengæld fik døtrene de mange penge udbetalt. Det lagde hertug Frederik Christian I af Augustenborg mærke til. Han havde i 1752 friet til en af døtrene, men fik afslag, da han alt for tydeligt gav udtryk for, at han tænkte mere på hertugdømmet end på prinsessen. Først da hertugen var død, havde han heldet med sig, nu over for søsteren Charlotte Amalie Vilhelmine. Hun var kun 17 år gammel, augustenborgeren 23 år ældre. I 1762

blev den rige arving og augustenborgeren gift, og ægtemanden fik rådighed over den unge bruds mange penge.

Det kom folk til at mærke i Augustenborg. Pludselig viste der sig nye muligheder her. Hertugen var blevet velhavende og fik tilmed sit territorium betydeligt udvidet, da kongen overlod ham en lang række ejendomme på Als mod, at han gav afkald på alle krav på Pløn. Med dette rygstød tog Frederik Christian I fat på at bygge det nye Augustenborg Slot. En af forklaringerne på dette Nord-slesvigs fornemste slotsanlæg ligger således i Pløn.

Den unge Charlotte Amalie Vilhelmine havde ikke kun penge med til Augustenborg. Hun medbragte også et fornemt indbo, bla. et dejligt maleri af hertugfamilien i Pløn, malet i det elskede haveanlæg ved Traventhal. På billedet plukker den unge prinsesse blomster, hendes far og mor ser på, og bedstemoderen får serveret kaffe af den livrekledte negerslave. Det herlige rokokobillede

kom til at hænge i Charlottes nye hjem på Gråsten. I vore dage hænger det på Frederiksborg Slot i Hillerød.

Kongehoffet i Traventhal

For den danske konge var aftalen med Pløn dyr. Men den bidrog til hertugdømmernes samling, og nogen fornøjelse fik kongen også ud af det. I 1760 var Frederik V på et 10-dages besøg hos Plønhertugen, fra 1762 tog hoffet flere gange på sommerophold i Traventhal. Også sønnen Christian VII og hans hof kom igen gang på gang i de følgende år. Fra Traventhal tog kongen ud på sin store Europarejse i 1768, oven i købet under navnet »fyrsten af Traventhal«.

Særlig berømt eller berygtet blev sommeren 1770. Det lille hof med kongen, dronning Caroline Mathilde og Struensee holdt da til på Traventhal. Man ville være sig selv, nyde friheden og naturen og slippe for det stedlige hof i hertugdømmerne, nemlig landgrev Carl af Hessens hof på Gottorp. Indkvarteringen på Traventhal var kun snæver, men de høje herskaber nød det. Kongen tog dagligt bad i parkens kanaler, og Struensee ordnede alt med fast hånd. En tid lang tog det lille selskab bestående af Struensee, dronningen og kongen til det nærliggende gods Ascheberg for at være helt alene uden alle embedsmændene. Struensee og dronningen kørte på morgenture alene ...

De værdige embedsmænd var forargede. Da den højagtede minister J. H. E. Bernstorff lettet forlod Traventhal for igen at rejse til København, flyttede dronningen ind i hans gamle værelse. I et brev fortalte Bernstorff derom på denne måde: »Så snart jeg i forgårs havde forladt Traventhal, gjorde dronningen mit værelse den ære selv at flytte ind i det. Alt, hvad der foregår dér, og hvad der er foregået, er jeg ganske uvidende om.« Bernstorff skrev mellem linjerne.

Kongen, eller dronningen og Struensee, fik således fornøjelse af Plønhertugens tidligere besiddelser. Men det var også sidste akt for Traventhal. Efter disse oplevelser var stedet så at sige brændemærket. Parken forfaldt, slottet blev ikke længere benyttet og blev til sidst revet ned. Men på Augustenborg og Gråsten værnede man om minderne fra Plønfamilien.

Glücksborgs genforening

Efter erhvervelsen af Nordborg 1729 og Pløn i 1761 stod kun Glücksborg tilbage. Dette lille hertugdømme var ligesom Pløn blevet selvstændigt efter hertug Hans den Yngres død. Dets territorium lå dels i Angel, svarende til det gamle Ryd kloster med senere tilkøb, dels på Sundeved og Broager. Vandet og den meget benyttede overfart Holnæs-Brunsnæs bandt de to områder sammen. Fra slottet i Glücksborg styredes området gennem en hel lille forvaltning med hofret og kancelli, som udstedte forordninger til regulering af de lokale anliggender. Der var hof med hofmarskal, hofpræst, hofmusici, taffeldækkere, lakajer, hofgartner osv.

Men da den femte hertug, Friedrich Hinrich Wilhelm, tog over i 1766, var gælden blevet anselig. Angiveligt var det nødvendigt at betale indkøb hos købmændene i Flensborg med træer fra skovene eller at love leverandører jagttretigheder i de hertugelige skove.

Da hertugen døde i 1779 uden ægtefødte børn, var tiden inde. Glücksborg len blev indlemmet i Flensborg amt som Munkbrarup herred, og distrikterne i Sundeved blev lagt sammen med Sønderborg amt. Hertugvåbenet blev erstattet af kongens, og beboerne aflagde hyltningssed til kongen. Få år efter var det sidste spor af hertugdømmet Glücksborg forsvundet - Sønderjylland var samlet. Kongen havde nået sit mål.

Det er ikke lutter gode minder

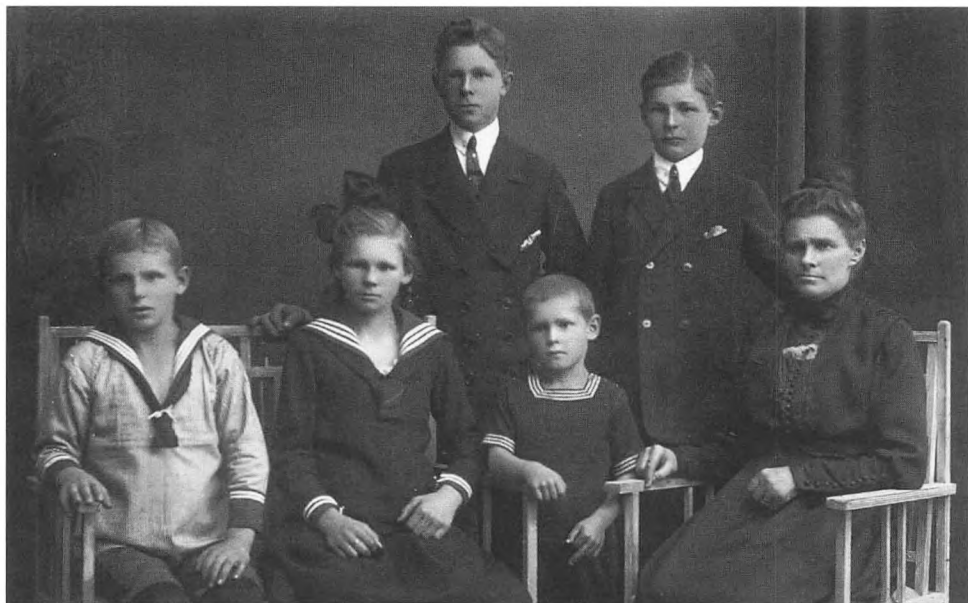
Af LIZETTE ALBÆK NIELSEN

Genforeningen var ikke alene gode minder. Det måtte Hedwig David-Hansen sande, da hun og hendes jævnaldrende blev kateketer mellem dansk og tysk ved grænselægningen omkring Rudbøl i 1920. Lizette Albæk Nielsen har i forbindelse med sin slægtshistorie indsamlet sin mors kusine Hedwig David-Hansens erindringer om barndomshjemmet og tiden omkring Genforeningen, som hun her bringer et sammendrag af.

De, der stadig har en personlig erindring om den sønderjyske genforening med Danmark i 1920, er nu få og højt op i alderen. Det er derfor snart sidste mulighed for at indsamle erindringsstof fra denne generation. I mit forsøg på at skaffe oplysninger om min slægtsgren fra

Sydslesvig har jeg fået Hedwig David-Hansen (f. Petersen 18.11. 1908) til i 1991 og året efter at nedskrive sine oplevelser fra barndommen i Tøndermarsken og fortælle om sine bedsteforældres hjem i Nykirke. Hun har senere i interviewform midt i 1990'erne og igen i 1999 fortalt om familiens liv under Første Verdenskrig og sine minder fra Genforeningen.¹⁾ Fordi hun voksede op i en egn, som i en periode var skiftevis tysk og dansk på grund af justeringen af grænselinjen, har hun andre og mindre positive minder om »hjemkomsten« til Danmark end de sædvanlige.

Selvom hendes mor stemte dansk, var slægten delt omkring det nationale tilhørsforhold. Hedwig David-Hansen hu-

Hedwig som konfirmand, med sin mor og fire brødre, efter alder Boy, Peter, Arnold og Bo, fotograferet ca. 1921. Foto: Privat eje.

sker tiden som stærkt konfliktfyldt både i landsbyen og særligt blandt børnene i skolen. Faderen, Boy Petersen, var både-bygger og arbejdede som slusemester, men han blev indkaldt til tysk krigstjeneste og døde i 1917. Moderen blev eneforsørger for fire sønner og en datter. En lille pige døde under krigen, mens en dreng blev født en måned efter mandens dødsfald.

Barndomshjemmet

»Min far lærte bådbyggeriet i Fiskerhusen hos Christian Hansen, inden han begyndte selv i 'æ Kog' (Rudbøl Kog) og byggede de samme både og senere videre i Sydvesthørn.²⁾ Han var også med ved ålefiskning i Højer, der fiskede de i otte dage og lavede selv mad i en hytte. Når de kom hjem, skulle et andet hold sejle til Tønder for at sælge ål på torvet - alt blev delt imellem fiskerne. Da far var død, og vi igen boede i Rudbøl Kog, udlejede mor sin 'del' til en anden fisker mod at få halvdelen. Vores del kom i hyttefad i vandet, så vi havde altid ål.

Min far var forresten den første 'Brandkapitän' (brandmajor) i Nykirke. Da boede de i Osthusum, og der er jeg og mine brødre Boy og Peter født. Derfra købte de huset i Rudbøl Kog, som ligger tæt på Nykirke. Vi boede en tid ved Sydvesthørn ved Vesterhavet, der var far slusemester og havde små fisker- og jagtbåde og havde bygget et stort værksted (én af fars både står i Esbjerg på Fiskerimuseet). Vi børn pyntede båden, når den var færdig og skulle i vandet. Det var en stor dag, og vi børn havde det dejligt der.

Min far kom i krig og fik sukkersyge af at ligge i vind og pløre i kamp mod russerne, inden han blev bjærget og kom på lazaret i Tyskland. Da de ikke kunne hjælpe ham, kom han hjem, 3/4 år inden han døde den 2. februar 1917. Jeg husker endnu den sidste aften, da han sagde til

mor, 'Giv dem et stykke af mit grahamsbrød'. Det var en gave dengang, da alt blev tildelt. Hvor har de kvinder været stærke!

Da far døde, solgte mor alt skibstræ, maskiner og værktøj til Selmer i Tønder. De kom med tre køretøjer for at kunne have alt på. Der var mange lange, tykke planker og savemaskiner. Jeg har tit sidet som lille på høvlebænken, og far sang og forklarede. Dengang var jeg jo hans eneste pige. Onkel Jakob, den yngste af hendes brødre, kom så ud for at hjælpe mor, for hun havde køer, kalve og får at passe, og hun var jo højgravid. Den 9. marts 1917 fødte mor vores yngste bror Bo. Da Jakob var 18 år, blev han indkaldt det sidste år af krigen og blev såret i armen og hånden i de sidste dage. Hånden blev forkrøbet.

Så rejste vi tilbage til vores hus i æ Kog i 1918. Det havde været lejet ud, og der var ikke et gulv holden mere. Det havde de brugt som brændsel under krigen. Det sørgede mor for at ordne, og vi fik et dejligt hjem der igen, men hvor må hun have haft det svært. Det var ikke let for en enlig mor med fem børn og landbedrift. Men mors kalve og lam samt køer var efterspurgt, så hun må have været dygtig. Vi boede egentlig på en lille ø, når der kom højvande om vinteren, og måtte sejle over den lille å over til vejen. Hvis drengene så det før mor, skubbede de båden væk fra kanten, så vi ikke kunne komme i skole. De andre var misundelige over, at vores hus blev en ø. Når frosten kom, var det slut - de store skøjtede til skole. Vi var 18 børn i de tre huse, og vi stod sammen som én«. (H. D.- H.)

Genforeningen

Om tiden op til afstemningen i 1920 fortæller Hedvig David-Hansen i et par interview fra 1990'erne. Samtalerne med hende er redigeret sammen og let bear-

Ruser ved Rudbøl sø fotograferet engang i 1920'erne. I baggrunden ses Rudbøl. Foto: C.C. Biehl. Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.

bejdet for at undgå gentagelser og kronologiske spring.

»Min mor havde mistet sin mand og svoger i krigen. Hun ville ikke have politik inden for sine døre, og hjemme hos os var det sådan, at hvad der blev sagt ved køkkenbordet, det kom aldrig ud. Men hun ville ikke være tysk, skønt hun var født tysk, fordi hun ikke ville have, at hendes fire sønner skulle være med i krig. Vi kom ikke straks med i den 1. zone« (i). Men enkerne fra Rudbøl Kog-Hedwigs mor Cathrine og nabokonerne Didde Nielsen og Hanne Nielsen med tilsammen 18 børn, og hendes onkel Anton skrev til de danske myndigheder for at få grænsen flyttet.

»Vi kom ikke med til Danmark i første omgang, da gik grænsen gennem Vidåen, men så lod de tre enker høre fra sig samt min onkel på fars side, han var meget dansk. De satte et skrappt brev op til det Danske Ministerium om, at 'vi kvinder har mistet vore mænd i den tyske krig, og det skal vores sønner skånes for.« Var det ikke gæve kvinder?³⁾ (H. D.-H.)

Der var diskussion for og imod i byen. Nogle var imod, at de (enkerne) absolut ville med til Danmark. Mange af dem var så tyske, at man kunne 'lugte' dem langt væk. Før alt det her, herregud da

var vi jo én by. Vi legede med de tyske børn, men vi har aldrig haft tæt forbindelse med dem på den anden side af broen«. (i)

I foråret 1920 kom Den Internationale Kommission til grænselandet for ved selvsyn at få et overblik over egnen, fordi der skulle foretages en finjustering af grænsedragningen.

»Der kom bl.a. englændere, franskmænd, nordmænd og en japaner til grænsen og diskuterede. Det var dem, der skulle lave grænsen.⁴⁾ Jeg så dem flere gange, og lige så snart vi så en fremmed kasket, var det bare ud på vejen for at se. De stod og diskuterede sammen. Vi kunne ikke forstå, hvad de sagde, men syntes, det var spændende. Vi børn sad ved min onkel Anton. Han havde nogle sten langs med gården, og der sad vi alle. Vi skulle jo have det hele med. Den lille japaner var så sød mod os børn - det glemmer man ikke. Han gik hen og snakkede med os. Vi havde svært ved at forstå ham, men han forstod lidt af vores tysk. Onkel Anton ville med til Danmark, mens naboen Karsten Junge var meget tysk. Han ville blive i Tyskland. Det kunne japaneren forstå, så grænsen kom til at gå hen forbi min onkels hus og lige om hjørnet og langs diget ud til Siltoft. Onkel Anton fortalte

bagefter, at japaneren havde sagt , -'ja, men så slår vi grænsen der. For manden der, han vil jo være dansk, og ham der vil absolut være tysk, og det skal han have lov til'«.

Skoleskift og mobning

»Vi gik nede i den tyske skole, som hørte til Rosenkranz, og skulle over i Rudbøl skole - for nu var vi danske. Så kom vi fra den tyske over i den danske skole, og det var frygteligt for os. Vi blev skældt ud for at være preussere. Jeg kan ikke huske, om det varede 14 dage eller en måned, så var det alligevel ikke afgjort, hvor grænsen skulle gå. Nu skulle vi tilbage til den tyske skole. Vi blev bare smidt frem og tilbage. Da vi kom derned, rev de største drenge hår af os, og der flød blod - for nu var vi jyder og danskerpak. De var ligefrem onde, som børn kan være. Gudskelov, at jeg havde to store brødre, der tog sig så godt af mig, som de kunne.

Der gik nogen tid, så kom vi med til Danmark og skulle skifte skole igen. Mamma var klog. Hun holdt os hjemme i tre dage, for hun vidste jo ikke, om det virkelig var sandt, og hvordan det ville gå. Hendes børn skulle ikke mobbes mere, fordi de skulle sendes frem og tilbage. Vi børn skulle igennem den danske by og tilbage til den danske skole. Man kan nok tænke sig til, hvordan vi blev modtaget. Vi blev frygteligt modtaget! Vi kunne ikke være i fred indenfor, og vi kunne ikke være i fred udenfor. Vi fortalte det til mor. Nu havde vi en god dansklærer, Borst, og han kunne nogenlunde holde styr på dem inde, men i skolegården, der var det ikke andet end kamp (han fik i løbet af et år sat skik på det).« (i)

»I Rudbøl var der et hjørne, som vi alle skulle om. Der stod de store drenge og piger og tog imod os. Det gik ikke stille af, skønt vi mindre kikkede ned i

jorden - for vi turde ikke møde deres øjne. Nu var vi jo tyskerpak igen. Der var en gammel bager på hjørnet, 'Rasmus Bækker', som kom, når det blev alt for slemt og skaffede lidt orden. Men der var endnu en 1/2 kilometer til skolen, så der skete lidt af hvert. Det kostede os mange tårer, blod og forrevent tøj«. (H. D.-H.)

»Hvor længe vi blev kaldt 'preussere' kan jeg ikke huske. Vi kom som 'preussere' hjem igen til Danmark. De sagde 'hjem', men det var ikke 'hjem' for os i al fald. Vi var en snes børn, der skulle igennem alt det. Hjemkomsten til Danmark har ikke været morsom for os børn. Vi har aldrig haft det så hårdt som dengang. For de to byer lå lige på grænsen ved siden af hinanden. Vi skulle til at lære dansk, og fordi de andre havde haft lidt dansk, så troede de, at vi var dumme. Derfor lavede vi skolearbejde sammen, for at vi ikke kom bagefter.

Vi kæmpede os igennem. Hvad mine storebrødre har fået af tæv! De kom tit blodige hjem, så forrevne var de. Mamma havde ét sæt tøj til hver af dem. På Boys sad alle knapperne fast, men på Peters var hele rækken rykket af. Han sprang jo på dem. Hvor har de drenge passet på mig. For hvis de ikke kunne klare drengene, så gik det ud over pigerne. Jeg kan huske det, som det var i går. Det har gjort så ondt. Det var sådan, at Mamma ikke kunne holde os i ro i sengen om natten. Vi var så angste, da vi skulle skifte skole igen. Det var ikke sjovt, så der er ingen gode minder herfra, hverken fra den danske eller tyske skole. Det var bare en pine. Hvis de voksne havde tænkt på, hvordan det var for børn at udholde. Det har været forfærdeligt. Mine minder fra genforeningsdagene er dårlige, men det er der ingen, der forstår, som ikke har været med til det. Jeg synes, at folk kunne have godt af at læse om det engang. Jeg har ikke været gam-

mel nok og har ikke forstået, hvad det hele gik ud på. Vi børn led bare. Det var en drøj tid, og stor glæde over Genforeningen følte vi ikke».

Splittelse

»Min onkel Broder var ansat ved jernbanen i 1. zone, og han var så tysk, at han flyttede videre til 2. zone, mens min mors bror, Peter Jacobsen i Døstrup, var meget dansk.⁵⁾ Engang han kom på besøg, skældte han min mor ud: 'Hvad Søren, har du ingen flag?' 'Hvad skulle jeg med et flag', sagde min mor. 'Ja, men nu hører du da med til Danmark, så skal du da ha' et dansk flag', svarede han. 'Nej, jeg har ikke haft et flag, mens jeg hørte til Tyskland, og det har min familie heller ikke, da de før var under Danmark. Vi er jo splittet mellem den ene og den anden side. Synes du, at jeg skal tage et tysk og et dansk flag og sy sammen?' Det kan jeg huske, at Mamma sagde.

Jeg og mine søskende har ikke beskæftiget os med politik. Vi har familie i Tyskland og Danmark og er lige gode venner. Vi talte lige så godt tysk som dansk, og det gør vi stadigvæk. Som voksne har vi børn altid været danske og med i danske foreninger, men som børn fik vi det ikke indprentet i skolen, gudskelov. Hvad skulle en stakkels lærer i den tyske skole også sige til os, når vi kom efter at være blevet flyttet fra en dansk og bagefter tilbage til Danmark fra en tysk skole? Vi har altid snakket dansk hjemme, fordi min mor og far talte dansk sammen og med os, men vi har aldrig været fanatiske, og i min første skole lærte vi tysk. Sådan går det i grænselandet. Det veksler hele tiden, men se vi har holdt fast ved vores«. (i)

Noter

1) Til artiklen har jeg især udvalgt passager, hvor barndomshjemmet og Genforeningen omtales. Retskrivningen er den i dag gæl-

Gruppebillede med Hedwigs mor, der sidder forrest som nr. to fra venstre med hånden på sin mors skulder. De andre familiemedlemmer er hendes lillesøster, svoger, svogerinder og brødre foran barndomshjemmet i Nykirke. Billedet er taget engang i 1920'erne. Foto: Privat eje.

dende, men hun brugte selv delvis store begyndelsesbogstaver i navneordene og den gamle stavemåde for kunne, skulle og ville, ligesom hun anvendte »die« for »de«. Det er en tysk afsmitning på sproget, som man også kan se hos andre gamle sydslesvigere. Jeg har fulgt den almindelige retskrivning i udskriften af samtalerne og beholdt talesprogstonen. I artiklen er Hedwig David-Hansens skriftlige erindring markeret med (H. D.-H.) efter citaterne og med et (i) ved interviews.

- 2) En kog er en inddiget marskeng.
- 3) Hvilken myndighed udtrykket »det Danske Ministerium« dækker, har det ikke været muligt at få oplyst, men det er sikkert regeringen.
- 4) Der kan henvises til Troels Finks værk »Da Sønderjylland blev delt 1918-1920« (Bind I-III, Tønder 1978-79). Problemerne omkring grænselinjen ved Rudbøl og kommissionens besigtigelse af den nye grænse i marts-april 1920 bliver omtalt i Bind III, s. 106 ff.
- 5) Broder Jacobsen var lettere krigsinvalid, og hvis han skulle beholde sit arbejde ved de tyske jernbaner, var det nødvendigt, at han flyttede til Tyskland.

De sønderjyske skove efter orkanen

Af PETER ILSØE

Den 3. december 1999 blev Sønderjylland ramt af den voldsomste orkan, som er registreret i Danmark. Statsskovrider Peter Ilsøe, Lindet Statsskovdistrikt, fortæller om orkanens konsekvenser for de sønderjyske skove.

Hvor ramte orkanen?

Om eftermiddagen den 3. december 1999 blev Sønderjylland ramt af den kraftigste orkan, der hidtil er registreret i Danmark. Vindhastighederne blev ved Skærbæk målt til over 42 meter/sekund, og der blev registreret vindstød på 52 meter/sekund. Altså inden forbindelsen til vejrstationen forsvandt, så hvor meget, det egentlig har blæst, ved ingen. Orkanen fik da også hidtil usete konsekven-

ser. Også for egnens skove. I landet som helhed er der aldrig væltet så meget træ før, skønsvist 3,6 mio. kubikmeter, svarende til tre års normalhugst. Der er bare det ved det, at de tre års hugst ikke er jævnt fordelt, men stort set koncentreret i Sønderjylland, den sydlige del af Vejle og Ribe amter og på Vestfyn. Det aller værst ramte område er mellem Ribe og Løgumkloster og vestpå til motorvejen. Stort set det område, hvor jeg administrerer statens skove.

Hvad er det for skove?

Skovene i Sønderjylland adskiller sig på flere punkter fra tilstanden i resten af landet.

Sønderjylland er et af de mest skov-

Lovrup skov mellem Skærbæk og Løgumkloster. Foto: Lindet Statsskovdistrikt.

fattige amter i Danmark. Det har man ikke indtryk af, når man færdes blandt småskovene og de levende hegn på østkysten, men rent faktisk er der kun 9 % skov i amtet mod landsgennemsnittet på 12 %.

Bortset fra Nordsjælland er det også den del af landet, hvor statsskovene udgør den største andel. Det skyldes især, at både de hertugelige og de kongelige besiddelser i hertugdømmet ikke som i resten af landet blev privatiserede i løbet af 17- og 1800-tallet. Den private skov er til gengæld spredt på mange ejere. På øerne er det for eksempel slet ikke så almindeligt som her, at der hører skovparceller til almindelige landbrugsejendomme. Der er skov forbeholdt godserne.

Så er der i det vestlige Sønderjylland også en meget ringere andel af fredskov end i resten af landet. Groft sagt er der fredskov der, hvor der har været skov siden den slesvigske skovforordning af 1781, eller hvor der siden er plantet med statsstøtte. Netop her er der plantet en hel del i tysk tid eller senere af idealistiske foreninger, der selv bekostede anlægget. Hvor skønsvis 85 % af landets samlede skovareal er fredskov, er det kun ca. 60 % i det vestlige Sønderjylland.

Hvad skete der?

Da orkanen ramte Sønderjylland med fuld styrke ved 5-tiden, gik det stærkt. De af os, »der så det ske«, oplevede, at hele skove stort set væltede på 20 minutter, og allerede ved 6-tiden var der frit udsyn mange steder. I Lindet Statsskovdistrikt, hvor skovene ligger i det hårdest ramte bælte, forsvandt 70 % af vedmassen. Eller, sagt med andre ord, en træmængde svarende til 20 års hugst (400.000 kubikmeter træ). Ikke blot arealet med gammel nåleskov blev ramt. Egekrat og 100-årig bøgeskov er også

raseret på udsatte steder, og selv i unge kulturer står planterne skævt eller er rykket helt op af jorden.

Hvad sker der nu?

Selv om en del træ er knækket og dermed ubrugeligt til andet end brænde, kan det meste alligevel udnyttes i træindustrien. Endnu. Men hvis det får lov til at ligge sommeren over, vil de fleste træarter blive misfarvede eller, endnu værre, angrebet af råd eller insekter. Særligt gran og bøg er udsat, og disse arter udgør langt den største del af skovarealet. Derfor er oprydningen nu i fuld gang, og både Skov- og Naturstyrelsen og de private skovejeres organisationer har som mål at have oparbejdet alt det værdifulde træ inden den 1. juli. Der er ikke umiddelbart kapacitet til at oparbejde 20 års hugst på fem måneder. Men heldigvis er det danske stormfald på 3,6 mio. kubikmeter småting sammenlignet med f.eks. den normale årshugst i Sverige, der er på 70 mio. kubikmeter. Da man de fleste steder i Skandinavien har stoppet hugsten på grund af faldende priser grundet det store udbud af træ fra storme i Danmark og især i Mellemeuropa, er der masser af entreprenører og maskiner til rådighed på markedet. I Lindet Statsskovdistrikt kører for tiden elleve hugstmaskiner, heraf de syv fra svenske entreprenører. Til daglig deler vi to maskiner med alle de andre statsskove i Sydjylland og på Fyn.

Gentilplantningen er derimod en anderledes langsom proces. Især fordi planteskolerne ikke ligger inde med et lager af egnede planter, som først skal sås og gro 2-3 år, før de er klar. Det ville godt nok være en fordel at plante med det samme, inden græs og lyng og andre planter, der kan konkurrere med træerne, får fat. Men det ville være en meget vanskelig opgave at planlægge så stor en tilplantning på et år, så det passer os

meget godt, at den bliver strakt over fire år. Også fordi den naturlige træopvækst på arealerne så får tid til at vise, hvad den duer til, inden vi farer ud og bruger penge og kræfter på at plante nye træer.

Betydning for skovbruget

Skovbruget i Danmark har de seneste år været igennem store ændringer. Plantager er ved at blive til skove. Der bliver plantet løvtræ, og gennem udnyttelse af den naturlige træopvækst i stedet for alene nyplantning bliver plantagerne i Vestdanmark gradvist mere varierede og stabile. Orkanen i det vestlige Sønderjylland giver gode muligheder for »at starte helt forfra« ved at plante andre træarter end den rødgran, der tidligere var dominerende. På den anden side indskrænker den også valgmulighederne væsentligt. Målet er de fleste steder at få plantagerne til at bestå af træarter, der enten er naturlige på egnen, eller som opfører sig, som om de var hjemmehørende. Det vil sige, at de er sunde, længelevende og i stand til at producere levedygtigt afkom på stedet. Især arter som bøg og ædelgran lever de fleste steder op til disse krav. Men netop sådanne såkaldte »klimakstræarter« har meget svært ved at etablere sig på store åbne flader. De kræver et beskyttende skovklima med halvskygge fra gamle træer for at kunne overleve kulturfasen. Så man er i høj grad bundet til at benytte »pionertræarter« med evne til at klare konkurrencen fra anden vegetation og modstå den for træer så ødelæggende forårsnattefrost, der især er et problem på åbne, græsbevoksede flader langt fra det milde kystklima. Det er arter som eg, fyr, lærk og rødgran, der vil komme til at præge mange af de nye skove. Enten for at gro der i en hel generation eller for at blive benyttet som »forkultur« og underplantet med mere følsomme arter i de kommende årtier.

For naturskovene

Det meste af løvskovsarealet i Lindet Statsskovdistrikt er naturskov. Det vil sige efterkommere af den oprindelige skov og store arealer, udpeget som urørt skov, hvor der ikke drives skovdrift. De gamle løvskove ved Lindet er hårdt ramt, og der vil gå lang tid, før man igen kan se store bøge- og egetræer dér. På den anden side vil kronerne fra de væltede træer give de små planter, der allerede er på stedet, en vis beskyttelse mod vildtbid, så de har en større chance for hurtigt at komme i gang. Landets vel nok mest kendte naturskov - Draved - er sluppet meget billigt. Faktisk er de spredte, væltede træer med til at øge indtrykket af en naturlig urskov.

For skovnaturen

Når alle træerne forsvinder, ændres også levevilkårene for mange af de dyr, planter og svampe, der er knyttet til skoven. Det skal nok komme igen, men vi kommer til at savne de rådne, hule træer, hvor spætterne boede, og desværre nok også mange af de gode svampesteder i en lang årrække.

For dyrelivet

De første dage efter stormen var dyrene på egnen temmelig chokerede. Der sad havænder på vejene, og råvildt og kronvildt tumlede desorienteret rundt. Men især hjortevildtet vil få nogle gode år med masser af føde og i løbet af nogle år også masser af ung skov at gemme sig i. Især hvis de får ro i de første par år, hvor der kun er begrænsede skjulesteder.

For fortidsminderne

Både gravhøje og spor af tidligere tiders landbrug i form af for eksempel højryggede agre er mange steder hårdt ramt af både de væltede træer og den efterfølgende oprydning. På Skov- og Naturstyrelsens arealer har vi gennem de seneste

En gravhøj midt inde i en totalt væltet og nu delvist skovet nåletræsplantage. Gravhøjen er af arkæologerne blevet markeret med markeringsbånd, så den ikke ved et uheld bliver overset og yderligere beskadiget ved det videre oprydning- og genplantningsarbejde. Situationen stammer fra en privatskov syd for Vojens. Foto: Haderslev Museum.

mange år rådet bod på fortidens synder ved at fjerne de træer, der var plantet på gravhøjene, så problemet med, at de væltede træer kan rive store dele af gravhøjen med op, er ikke så omfattende. I plantagerne er der heller ikke mange agerspor, der kan blive skadet. De blev allerede ødelagt ved tilplantningen. I mange private skove er der derimod en akut fare for mange gravhøje, og Haderslev museum er da også ved at informere lodsejerne om problemet. De mange jorddiger i skovene, der fortæller om tidligere tiders dyrkningssystemer og administrative inddeling, er også hårdt beskadiget mange steder. Ikke mindst i forbindelse med oprydningen. I Lindet Statsskovdistrikt har vi udstyret alle maskinførere med et »pas på« kort, hvor blandt andet alle fortidsminder og jorddiger er indtegnet. Imidlertid kan beska-

digelse ikke helt undgås, og vi vil derfor i de kommende år bruge energi på at lappe hullerne, hvor det er muligt.

For friluftslivet

Lige her og nu er mange veje stadig lukkede og mulighederne for friluftsliv begrænsede. I takt med, at vi åbner skovene, vil mange aktiviteter kunne genoptages. For at sikre ro til dyrelivet i områder med ung, tæt skov vil vi dog efter aftale med organisationerne søge at koncentrere mange aktiviteter på for eksempel de åbne hedestrækninger. Nogle meget arealkrævende aktiviteter, som for eksempel orienteringsløb, bliver dog vanskelige at afholde i de nærmeste år.

For det sønderjydske landskab

Umiddelbart er det ikke til at se i landskabet, at man mangler så mange træer.

Men det er, fordi træerne i skovbrynnene, der er vant til vindpresset, typisk har overlevet orkanen og nu står som en kulisse omkring de tidligere skove.

På Skov- og Naturstyrelsens arealer i de sønderjyske statsskovdistrikter har følgerne af orkanen været så omfattende, at der er iværksat en ny planlægning af skovdriften for de kommende 15 år. Planerne forventes at blive lagt ud til debat i brugerrådene og til offentlig høring i løbet af efteråret 2000. Her vil blandt andet blive taget stilling til, om alt skal gentilplantes, eller om man skal benytte lejligheden til at holde nogle arealer åbne af kulturhistoriske eller landskabelige grunde. Der vil også blive taget stilling til, hvad der skal plantes. Som omtalt tidligere er valgmulighederne indsnævret nu, hvor skovklimaet er væk. Men de nye skove vil utvivlsomt komme til at indeholde mere løvtræ (primært eg og birk) og flere pionertræarter som fyr og lærk end de skove, der var.

I de private skove, hvor arealet, der skal gentilplantes, skønsvis er dobbelt så stort som i statsskovene, er alt mere

uafklaret. Meget afhænger af indholdet af den lov om støtte til gentilplantning, som i skrivende stund behandles i Folketinget. På den ene side vil et lovkrav om mere stabile skove som vilkår for støtten helt sikkert betyde mere løvskov og mere fyr og lærk end tidligere. På den anden side vil udgifterne til en foreslået forsikringsordning og et vilkår om pålæggelse af fredskovpligt til sikring af de støttede skoves fremtid sikkert betyde, at en del skovejere vælger at rydde mindre skovstykker frem for at gentilplante med støtte. Da egnen er det sted i landet, hvor ikke-fredskov er mest dominerende, er der en del (skov)ejere, der frit kan vælge, om de fortsat vil have skov på arealet.

Både i de offentlige og de private skove vil man helt sikkert også komme til at se større eller mindre arealer, hvor man vælger at satse på den naturlige opvækst af løv- og nåletræer og lader naturen bestemme den fremtidige udvikling, både fordi det er billigere, og fordi det er et mål i sig selv at øge arealet med naturlig skov i Danmark.

Varming Plantage ved Gjså efter fældning. Foto: Lindet Statsskovdistrikt.

Der er noget, der ikke passer

Af Steen W. Andersen

Hvad gik skævt på Dybbøl? Det spørgsmål stiller museumsinspektør Steen W. Andersen, Vejle Museum, som også giver en forklaring på den voldsomme diskussion om Historiecenter Dybbøl Banke's udvidelsesplaner. Artiklen bringes også i Danske Museer.

Besøgscenter eller museum? Da de nye formidlingsinstitutioner begyndte at dukke op engang i 1980'erne, blev de på mange museer modtaget med skepsis. Havde vi ikke været gode nok til at formidle? Skulle museerne nu reduceres til genstandsdepoter, mens publikum flokkedes om de nye, smarte formidlings-templer, der kendte tidens trylleord og kunne jonglere med den nyeste teknik?

Heldigvis blev de negative profetier gjort til skamme. Mange museer har taget idéen bag de nye centre til sig, og andre steder trives museer og besøgscentre fint side om side i gensidig respekt for hinandens særtræk.

Men ét sted er det ikke gået så glat. I vinter har man i det sønderjyske kunnet følge en heftig og følelsesladet debat om udbygningen af det otte år gamle »Historiecenter Dybbøl Banke« - med en direkte konfrontation mellem besøgscenter og museum og med talrige indlæg i pressen, borgermøde med *live* indslag i to TV-aviser m.v.

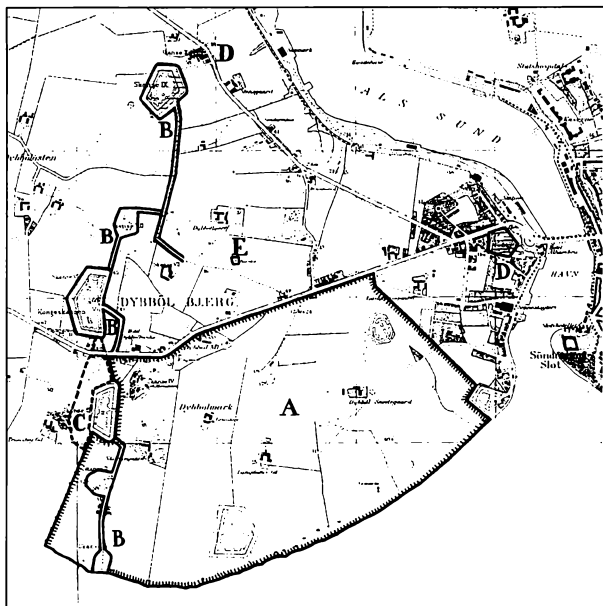
Det store stridsspørgsmål er, hvordan historien om det danske nederlag til tyskerne i krigen 1864 skal formidles. Lidt forenklet: Skal Dybbøls mange gæster have mulighed for selv at opleve krigshandlingerne i en rekonstruktion af én af de danske skanser med tilhørende skydebane, hvor datidens skydevåben kan prøves af? Eller skal man i respekt for

alvoren i begivenhederne den 18. april holde sig til den lidt mere nøgterne stil med vægt på information i form af billeder, tekst og tale? På den ene side Historiecenter Dybbøl Banke med opbakning fra bl.a. Sønderjyllands Amt, Sønderborg Kommune og Skov- og Naturstyrelsen. På den anden side en kreds af sønderjyske museumsfolk og andre historieinteresserede samlet omkring Historisk Samfund for Sønderjylland og Museet på Sønderborg Slot.

Man kan undre sig over, at tingene er gået så skævt på Dybbøl. Her burde der være alle muligheder for et godt resultat. Kombinationen af et historisk mindesmærke med betydelig folkelig og politisk bevågenhed (og dermed også penge til rådighed) og et stort museum med righoldige samlinger og et stærkt forskningsengagement netop i 1984 burde resultere i en forbilledlig historieformidling.

Forhistorien er lang og indviklet. Men her en sammenpresset udgave: Første gang, idéen om et formidlingscenter på Dybbøl Banke blev luftet, var i 1986. Et særligt Dybbøl-udvalg med repræsentanter for stat, amt og kommune barslede med »En landskabs- og informationsplan for Dybbøl-området«. Planen indeholdt en række forslag om, hvordan formidlingen af det historiske sted kunne forbedres; bl.a. om etableringen af et besøgscenter i tilknytning til det daværende Hotel Dybbøl Banke.

I 1989 var det 125-året for slaget ved Dybbøl, og det blev anledningen til, at der nu for alvor kom liv i planerne om et besøgscenter. Der blev dannet en fond med Sønderjyllands amtsborgmester

Den 18. april 1924, på 60 års dagen for stormen på skanserne, overdrog Skansekomiteen terrænet syd for Dybbølgade/Dybbøl Banke som Nationalpark til Staten repræsenteret ved statsminister Stauning. Inden da havde Skansekomiteen indsamlet 222.000 kr. til opkøb af jorden. Selve området blev fredet i 1923. De markerede områder er fredet. Kort: Sønderjysk Månedsskrift 1939/40.

som formand og Sønderborgs borgmester som næstformand. Op gennem 1980'erne var Museet på Sønderborg Slot repræsenteret i arbejdet for en forbedret Dybbøl-formidling, men etableringen af Historiecentret i 1992 kom til betyde et vendepunkt for museets relationer til det nye initiativ. På trods af vilje fra museets side til at påtage sig driften af det nye besøgscenter mente fondens bestyrelse ikke, at museet skulle indblandes. Set fra museets side var det et meget naturligt ønske i betragtning af, at Sønderborg Slot i en menneskealder nærmest havde været synonymt med formidlingen af de slesvigske krige. Men fonden ville noget andet. Det blev understreget, at det nye besøgscenter ikke skulle være noget museum. Historien om 1864 skulle formidles ved hjælp af nyeste AV-teknik og helt uden brug af genstande. Samtidig skulle det - hvad der blev brugt som hovedargumentet for ikke at inddrage museet - klare sig selv økonomisk, når man så bort fra de tilskud, der blev

givet til etableringen.

Men det viste sig hurtigt, at virkeligheden så anderledes ud. De høje besøgstal, der lå til grund for ansøgningsfasens driftskalkuler, udeblev, og allerede kort tid efter start begyndte man på Historiecentret at se sig om efter nye aktiviteter for at fastholde publikums interesse. Man ønskede at udstille originale genstande og at inddrage forskellige former for levende gørelse af krigens hverdag i formidlingen. Især det første fik Museet på Sønderborg Slot til at reagere, hvilket førte til, at det atter blev præciseret, at Historiecentret ikke skulle indsamle museumsgenstande.

I årene, der fulgte, var der flere bestræbelser på at slå bro mellem center og museum. Forsøg på fælles markedsføring, fælles formidlermøder og nedsættelse af en fælles arbejdsgruppe til udarbejdelse af en perspektivplan for Historiecentret, men adskillige gange afslørede arbejdet afgørende forskelle i de grundlæggende holdninger. Tilsynelad-

dende vandt centrets tanker om fremtiden ikke gehør hos museumsfolkene, og man valgte derfor at gå egne veje og negligere deres indvendinger. Sidste efterår blev så den nu meget omdiskuterede udbygningsplan for centret præsenteret.

Det er ikke let for en udenforstående at udlede nogen entydig konklusion af dette begivenhedsforløb. Men for mig at se er en væsentlig grund til den nuværende groteske situation: Der burde fra starten havde været satset på en fælles løsning, således at samme institution drev både museum og besøgscenter. Det havde givet fantastiske muligheder for at udstille væsentlige dele af de righoldige 1864-samlinger - så at sige på åstedet - og kombinere disse udstillinger med en aktiv udnyttelse af selve skanseområdet og med alle de nye tekniske formidlingsmuligheder.

Set udefra kan den nuværende situation kun opfattes som en unaturlig opdeling. En opdeling, som koster spildte skatte kroner og fondspenge, og som har skabt utryghed for begge parter. Sønderborg Slot måtte se, at en af museets formidlingsmæssige grundpiller - 1864 og Dybbøl - lige så stille gled museet af hænde, samtidig med at besøgstallet blev halveret med deraf følgende økonomiske øretæver. Også Historiecentret har oplevet økonomisk utryghed. Svigtende besøgstal tvang centret til imod projektets forudsætninger at søge offentlige driftstilskud og til at udvide det oprindelige koncept. Først med »levendegørelse« og her i sidste omgang med en kraftig udvidelse af den tids- og emnemæssige ramme.

Det kunne se ud som en banal konkurrencesituation mellem to institutioner, der bejler til det samme publikum. Konkurrence er som bekendt sundt, men når det er mellem to institutioner, der ligger få kilometer fra hinanden, som

stort set beskæftiger sig med samme emne, og som begge får betydelige offentlige tilskud, kan det nærmest sammenlignes med at skyde sig selv i foden. Og tages det i betragtning, at det er de samme tre offentlige instanser - Staten, Sønderjyllands Amt og Sønderborg Kommune - der står bag begge institutioner, virker det mildest talt grinagtigt.

Det er på tide, at de tre »driftsherrer« finder ud af, hvad de vil, for der mangler tydeligvis sammenhæng i tingene. Det gælder først og fremmest på det holdningsmæssige område, hvor det efter den sidste tids debat er blevet tydeligt for enhver, at det er holdningerne til formidlingen af Dybbøl, der mere end noget andet skiller parterne.

I 1986 forkastede stat, amt og kommune i »Dybbøl-udvalget« konsekvent tanken om genopførelse af en af de danske skanser med henvisning til det gavebrev, som i 1924 overdrog området til staten, og med den begrundelse, at skansearealerne er fortidsminder, der i lighed med andre fortidsminder bør nyde beskyttelse i den stand, de er bevaret i vore dage. I dag går de samme tre parter ind for opførelse af en skanseattrap med betonstøbt krudtmagasin, kanonstillinger m.v.

I disse omgivelser er det tanken, at gæsterne skal aktiveres gennem »selvprøvning« af krigens gøremål med alt lige fra madlavning til smedning og skydning med skarpt. At lege sig til indsigt er et godt pædagogisk princip, men passer det ind i det billede, vi har af Dybbøl, som et symbol på det nationale fortidsminde?

Der er for mig ingen tvivl om, at fremtidens historieformidling i langt højere grad end hidtil må bygge på publikums selvindlevelse og fysiske medvirken i forskellige former for rekonstruktioner af fortiden. På en generation, der får bunkevis af informationer levendegjort gen-

Midt i debatten har man ofte glemt det mest markante, danske symbol, Dybbøl Mølle skrån over for Historiecentret. Her ses Dybbøl Mølle fra vejen, formentlig engang i 1920'erne. Foto: Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.

nem de elektroniske medier, virker den traditionelle museumsformidling udelukkende baseret på genstande, billeder og tekst normalt ikke særligt fængende.

At denne levendegørelse af fortiden kan ske, uden at fagligheden sættes over styr, er der efterhånden mange gode eksempler på: Forsøgscetret i Lejre, der som ét af de første lancerede denne form for historieformidling, Cathrinesmindes Teglværksmuseum, Hjemsted Oldtidscenter og mange af de såkaldte »egns-spil« for blot at nævne nogle eksempler.

Det, der er problemet med Dybbøl, er selvfølgelig ikke, at man forsøger at finde nye veje i historieformidlingen og praktisere oplevelsespædagogik. Problemet ligger i emnet og stedet, det praktiseres på. De fleste vil kunne acceptere, at børn ikklædes kopier af jernaldertøj og lever en uge som bønder og krigere under primitive vilkår, men hvis de samme børn bytter jernalderugen ud med en uge i en tidligere kz-lejr, er grænsen overskredet. Her kommer de ubehagelige følelser, der knytter sig til emnet, helt og aldeles til at dominere det pædagogiske aspekt. Vi finder det direkte usmageligt

og sørger for, at vores børn ad andre kanaler får en viden om, hvad en kz-lejr er, så de ikke behøver oplevelsespædagogikken for at tage afstand fra dette mørke kapitel af historien.

Dybbøl står et sted imellem disse yderpunkter. Der er efterhånden gået 136 år, siden slaget ved Dybbøl fandt sted, og de fleste danskere og tyskere finder det nok tankevækkende, men ikke direkte ubehageligt at skulle beskæftige sig med emnet. Hvis de udviklingsplaner, som nu diskuteres så ihærdigt, ikke gjaldt Historiecentret men Tøjhusmuseet, ville de givetvis ikke nær have fået den opmærksomhed. Men nu er det som bekendt på selve Dybbøl Banke, det foregår. Hvor der passes krigergrave, nedlægges kranser på mærkedagene og holdes store nationale folkemøder med deltagelse af kongelige og andre repræsentanter for det officielle Danmark. Det er det billede, som de fleste har af Dybbøl, og det er det billede, som i særdeleshed bliver holdt i hævd af de samme instanser, som nu går ind for, at krigen i 1864 skal omsættes i en slags rollespil.

Der er noget, der ikke rigtigt passer.

Den forstærkede Dybbølfortælling - en replik

Af HANS-OLE HANSEN

Som en afslutning på de indlæg, der har været i årets første numre af Sønderjysk Månedsskrift, bringer vi her centerleder Hans-Ole Hansens replik, der også indeholder en invitation til medlemmerne af Historisk Samfund til at besøge Historiecenter Dybbøl Banke.

Hele debatten om Historiecenter Dybbøl Bankes udbygningsprojekt »Den forstærkede Dybbølfortælling« og selve for-

slagsgrundlaget vil blive vist på en udstilling i centerets forhal. Samtidig vil centerets arbejde med skalamodeller til afsnit i den foreslåede genskabelse af en skanse kunne følges, og det historiske kildegrundlag for opførelsen af bl.a. et krudtmagasin og et blokhus i en dansk 1864-skanse kunne studeres.

Den omfattende og til tider følelsesbetonede debat i aviser og på møder vises på udstillingen. Historiecenteret vil

Her ses den markering med grønne net af den påtænkte skanse-genbygning i nov.-dec. 1995, som dengang præsenterede på et borgermøde. Her blev en genopbygning af Skanse IV også diskuteret. Ved den lejlighed blev skansen også markeret i fuld højde og drøjde med net. Foto: Historiecenter Dybbøl Banke.

dermed gerne drage så mange af de besøgende som muligt ind i problemstillingerne, fordi det skal erkendes, at der er tale om en meget vigtig og vidtrækkende drøftelse af videnformidlingen på Dybbøl. Men også historiens betydning for og formidling til kommende generationer i Danmark, der er blevet karakteriseret som mere og mere »historieløse«.

Den debat, som i det stille længe har været ført, hvorledes historisk set markante og afgørende begivenheder i vort folks nyere historie kan formidles, er nu brudt ud i »lys lue«. Dette skete i kraft af den voldsomme protest, som medarbejdere på Museet på Sønderborg Slot fremkom med i offentligheden i januar 2000. Alt dette skete, endnu inden Historiecenteret havde forberedt sig på at sætte denne debat om sine skitseforslag og ideer i gang. Det var ellers hensigten med bl.a. et planlagt regionalt historiker- og formidlermøde i efteråret 2000.

Debatten var næppe blevet mindre intens og omfattende, men muligvis lidt mere konstruktiv i sit forløb.

Debatten har nu flyttet sig videre ud i landet, hvor den optager flere og flere historikere og historieformidlere, end det var ventet. Debattens sted og ophav - Historiecenteret - mener, at der ligger betydelige, positive værdier i netop den udvikling. Det er altså ikke »for at få ret«, centeret viser sine omdiskuterede skitser og planer. Historiecenteret vil i sommersæsonen 2000 fremlægge debattens forløb. Centeret opfordrer hermed til overvejelser om, hvad vi i fremtiden gør ved vores fælles historiske reference, som vist alle ønsker bevaret i en nok så broget fremtid. »Bevaret i fremtiden« er ensbetydende med oplært hos børnene og de unge.

Historiecenteret opfatter Historisk Samfund for Sønderjylland som en særdeles betydningsfuld partner og hjælper i fremtidens arbejde. Man vil derfor ger-

ne begynde med at strække hånden ud til Historisk Samfunds medlemmer ved at tilbyde det enkelte medlem fri adgang til Historiecenter Dybbøl Banke mod forevisning af gyldigt medlemskort til foreningen. *Adgangstilbudet gælder én person og er gældende i tiden 1. juni til 31. august 2000.*

I en artikel i et senere nummer af Sønderjysk Månedsskrift vil to af Historiecenterets medarbejdere nøjere behandle genbygningen af dele af en dansk 1864-skanse i fuld størrelse. Desuden redegøres der for de tidligere forslag til rekonstruktion af en skanse.

En forsmag på artiklen er vedstående fotooptagelse af Historiecenteret set fra nordvest.

Disse og andre forhold illustreres i den udstilling, som centeret har besluttet sig for at indrette. Udstillingen vil være en uddybning med modeller og plancher af det materiale, der indgik i centerbestyrelsens og politikernes bedømmelse af mulighederne for at kunne gennemføre i alt fald noget af »Den forstærkede Dybbølfortælling«. Politikernes bedømmelse gik især på, hvorvidt momsdelen af udgifterne til projektet ville kunne påregnes ydet fra amt og kommune.

Historiecenter Dybbøl Bankes udbygningsplaner kan altså beses som udstilling fra 1. juni til 31. august

**Næste nummer
udkommer i be-
gyndelsen af juni**

Set og sket i Grænselandet

Grænselandskronik

Af ESKILD BRAM

Slaget om Historiecenter Dybbøl Bankes udbygningsplaner tiltrak sig offentlighedens bevågenhed, men også andre begivenheder i grænselandet bliver taget op i journalist Eskild Brams grænselandskronik for januar kvartal.

Til sommer vajer Dannebrog igen på Dybbøl Banke. (Henrik Pontoppidan 1918).

For en lille menneskealders tid siden fjernede de engelske biblioteker skiltet »Please silent!«. Det skrev »The Times« en leder om. Med god grund, for englænderne laver ikke evig og altid om på tingene.

Dog ingen regel uden undtagelse. De engelske museer er, så langt nærværende kronikørs kendskab rækker, forbilligt indrettet, diskret pædagogisk helt ud i detaljen og altid med den ægte vare. Som en indgangsportal til Imperial War Museum i London rejser sig frygtindgydende to mægtige kanoner fra slagskibet »Ramilies«. Inde i lokalerne illustreres ved hjælp af illegale spor en RAF-pilots flugt op gennem Sønderjylland og videre

Ofrene fra »den åbne ligkiste« indsamles af prusserne efter det afgørende slag den 18. april 1864.

frem. Et falsk pas udstedt af en dansk politimester er én af effekterne.

Det skal ikke forties, at adskillige danske museer i dag præsterer det samme, inklusive f.eks. fremvisning af gamle husdyr racer. Disse udmærkede initiativer, herunder de arbejdende hjemstavns-museer, ville sikkert have fundet nåde for den legendariske formand for Folketingets finansudvalg i sin tid, J. Jensen-Broby. Fra landets fornemste talerstol udslyngede han sin forbandelse over »det gamle ragelse« på museerne, og i et radiointerview den 28. december 1955 udtalte han, at »alt det indianerstads, der var hentet hjem til Nationalmuseet, ikke hørte hjemme dér«.

Sårfeberen fra Dybbøl

Siden Jensen-Brobys dage har man i almindelighed ladet både de levende og døde museer i fred. Anderledes med

konstmuseerne. Men så blussede »sårfeberen fra Dybbøl« op igen og nåede mindst de 4711⁰. Det var galt nok, da forfatteren Peter Seeberg, selv sønderjyde og museumsmand var en af de officielle talere ved den store jubilæumsmindefest på Dybbøl i 1964. Man påstod bagefter, at Seeberg havde benyttet lejligheden til »at sige farvel til historien«. Det måtte kong Frederik og dronning Ingrid høre på i spidsen for tusinder af andægtige tilhørere. Man glemte i skyndingen, at der er noget, der hedder digterisk frihed. Seeberg fortalte mig ved en senere lejlighed, at han var blevet taget alt for bogstaveligt. Det, han havde villet udtrykke i et tidehvervsk øjeblik, var blot, at det vel endelig måtte være de besøgende på Dybbøl tilladt først og fremmest at nyde det gode vejr og den herlige udsigt. Hjemme i degnegården i Skrydstrup havde han i sin barndom evig og altid måttet høre mændene diskutere Første Verdenskrig, eller hvordan de som børn havde været med til at drille den preussiske gendarm. »Ka'do hows, å ka'do hows?« Lad os komme videre, mente den unge modernist.

Den forstærkede Dybbølfortælling

Dårligt havde postyret omkring kulisserne, selve den arkitektoniske udformning af det historiske center på Dybbøl, som man for Guds skyld ikke må kalde et museum, lagt sig, før det trak op til den 3. puniske krig ved Danmarks Via Dolorosa, smertens og nederlagets vej fra bakketoppen og ned til Sønderborg. Den, der måtte have lyst og energi dertil, vil kunne udgive en hel bog med indholdet af alle de læserbreve, kronikker og referater i aviserne, der ledsagede de offentliggjorte planer om at give centret en mere showpræget karakter under navnet »den forstærkede Dybbølfortælling« eller, mere forsigtigt, »Dybbøls fremtid som historiefortællested«. Både dansk

og tysk radio supplerede. I kampens hede røg der som altid, når der skydes med løst krudt, nogle finker af panden, et par af de mest iøjnefaldende endda på selve Amtsgården. Beskyldninger om brødnid, politisk inhabilitet og endelig fremmødet af et borgerværn i stort tal, hvoraf kun en mindre del var indstillet på at slippe de forstærkede løjer løs.

Når det hele anskues fra sidelinien i bagklogskabens klare lys, bliver man ikke bare gal i hovedet, men må glædes over den ægte, historiske interesse, der gjorde sig gældende. Det er en god ide i sådanne tilfælde at indkalde til nærdemokratiske høringer. Hvorfor skal sådanne initiativer alene dreje sig om jordfordelinger, udstykningsager eller privatisering af det ene og andet?

Oplysning og underholdning

Historisk oplysning må gerne være underholdende, hvad ellers? Men det er klart, at anskuelsesundervisningen på Dybbøl ikke må gøre det til noget sekundært og harmløst, at Dybbøl i dansk historiebevidsthed står for nederlag både politisk, militært og diplomatisk. At 1864-chokket ramte den danske befolkning som et stød i hjertekulen, således som Herman Bang beskriver det i romanen med alsisk baggrund »Tine«. I tidens løb har udsagnet om, at de danske soldater blev lagt i en »åben ligkiste« bag Dybbøls skanser, dvs. var ude af stand til at forsvare sig, bidt sig fast. Derfor har dette område det skidt med at blive brugt som legeplads og til at agere skydetelt. Dertil har vi friluftsspil med gæve vikinger i hovedrollerne, sejladts med »vikingeskibe« og optræden af soldater i gamle uniformer på f.eks. 6. juli-dagen i Fredericia, Dybbøldagen og i andre tilfælde, hvor rekonstruktioner alene skilter med det maleriske.

Vi fik vist sagt, at underholdning ikke er det værste, man har, og føjer til, at

selv om man ikke må overvurdere »folks« kundskaber, skal man heller ikke undervurdere deres intelligens. Her kommer den pædagogiske nødvendighed ind. Det er f.eks. svært at holde krigen 1848-50, 1864, 1914-18 og 9. april 1940 ude fra hverandre. En dansksindet, sønderjysk krigsdeltager har fortalt mig, at han engang rejste i tog med en særdeles underholdende *kjøvenhavner*. Sønderjyden fik dog anbragt, at han havde deltaget i Første Verdenskrig. Åh, det har jeg godt læst om. Så var De med ved Dybbøl, for det ud af den kvikke rejsefælle.

Juletræsnynt over »Düppel«

At Dybbøl også har en tysk og i det større perspektiv en europæisk baggrund, hører med i »fortællingen«. I parentes bemærket kom Dybbøl på en mærkelig måde også til at indgå i den tyske krigshistorie fra Anden Verdenskrig. Vi er nogle, der husker engelske bombefly's nedkastning over sønderjysk område af mystiske, brede stanniolstrimler, en slags lametta til juletræet. Børnene fandt dem og tog dem med i skole. Først efter krigen blev det opklaret, at »juletræsnynten« var en snedig måde, hvorpå Royal Air Force vildledte det lyskasterstyrede tyske antiluftskytts med et flimmerværk i natten, der kunne ligne anflyvende bomberformationer. Tyskerne opdagede først hensigten, da de i et nedstyrtet britisk fly på Als fandt nogle sække med »pynt«. Fænomenet indgik i Luftwaffes krigsdagbog under typebetegnelsen »Düppel«. Dette navn var kendt fra 1864, Sonderburg eller Alsen derimod ikke.

Kr. Philipsen som frontfigur

Fra dansk-tysk krigshistorie til dansk-tysk sygdomsbekæmpelse. Amtsborgmester Kresten Philipsen høstede fortjent anerkendelse hos hertugdømmets

Den gamle forkæmper for Frøslevlejrens mindepark, Jørgen Mågård, står klar ved aftrækkeren til endnu et varselsskud. Foto: Poul Klavsén, Flensborg Avis.

undersætter, da han kridtede støvlerne og stod fast på, at det måtte være en både økonomisk og menneskelig fordel at lade den avancerede og meget kostbare kræftbestråling af sønderjyske patienter foregå på det store St. Franziskus Hospital i Flensborg. Her har man i samme anledning sørget for, at en del af det assisterende personale forstår dansk. Men først og fremmest må det tælle, at behandlingskrævende patienter kan spare den lange køretur til universitetshospitalerne i Odense og Århus. Misteltenen var bare ikke taget i ed. Den daværende sundhedsminister Carsten Koch gik imod arrangementet, fordi det angiveligt stred mod en kabale, han skulle have til at gå op, vedrørende uddannelsen af danske specialister på danske hospitaler. Det menneskelige moment fandt ingen plads for bare surhed. Både formanden for amtets sundhedsudvalg, Carl Holst, og Kr. Philipsen bad med et lidt andet ordvalg ministeren rende og hoppe. Latterligt, var kommentaren.

Fløvt eller ikke fløvt

Der var derimod ikke ros, men ris til den

allestedsnærværende amtsborgmester, da han i spidsen for andre kendte mennesker gik ind i debatten om regeringens udlændingepolitik. Den har »almindelige« mennesker ikke altid kunnet få øje på. »Det er blevet flovt at være dansker«, hed det i den offentliggjorte bandulle. »JydskeVestkysten« svarede igen ved at arrangere en telefonafstemning blandt 3.000 læsere, fulgt på vej af en ledende artikel, der mente, at påstanden om fremmedhad i Danmark skød langt over målet. Det samme mente 77 % af de adspurgte læsere sammen med en byge af skriftlige indlæg. Disse gav udtryk for, at det er flovt at optræde med hovskisnovski holdninger over for en lave-restående almue.

Resultatet forbyr mig sådan set ikke, kommenterede Kr. Philipsen. Det svarer meget godt til de reaktioner, som jeg får rundt omkring.

Sproget i grænselandet

Der findes på fransk et bonmot, der udtrykker et paradoks på den måde, at jo mere tingene forandrer sig, desto mere forbliver de sig selv lig. I Sønderjyllands historie er sprogsagen udgangspunktet for den nationale opvågning til dansk selvbevidsthed i 1830'erne og 1840'erne. Så kom der en gentagelse, da Europarådet, ikke at forveksle med EU, stillede med en pagt om mindretalsprog. Med tanke på aktuelle forhold i grænselandet kunne der blive tale om frisisk og om brugen af henholdsvis dansk og tysk inden for de to nationale mindre tal.

Mens det danske mindretal i Sydslesvig ikke imødeser problemer med at leve med de sproglige betingelser, som de nu engang er, tog sagen en anden vending i Nordslesvig. Syd for grænsen er man nået frem til at have visse byskilte med både dansk og tysk tekst, det samme som Tønder By præsterede i tiden 1920-45. Alligevel udtales der fra enkelte si-

der frygt for, at det tyske mindretal kunne påberåbe sig ret til at kommunikere på tysk ved ærinder på f.eks. offentlige kontorer, gamle på plejehjem og andre optænkelige steder. De skeptiske røster, der satte sagen på spidsen, anførte, at en dansk tiltrædelse af sprogpagten kunne udnyttes til en de facto-ankendelse af tysk som ligeberettiget sprog i Sønderjylland.

Fremad soldater, vi må tilbage

Dette er et skoleeksempel på paradokset, der kan melde sig med tilbagevirkende kraft, når der er tale om noget nyt. Den sønderjyske »forvaltningslov« af 1920, eller genforeningsloven, indførte som princip for overgangstiden fra tysk til dansk styre, at tysk fortsat kunne anvendes ved forhandlinger i kommunale forsamlinger, råd, udvalg, kommissioner, nævn m.m. I konsekvens heraf blev der i de åbne byrådsmøder i Tønder talt tysk fra 1920 til 1945. Indtil 1937 blev der ført både en dansk og en tysk byrådsprotokol. Da den tyske protokol blev afskaffet, klagede det tyske mindretal til Indenrigsministeriet, men det lykkedes i al stilfærdighed at udjævne sagen lokalt.

Den danske generalkonsul i Flensborg, historikeren, dr. phil. Henrik Becker-Christensen, blev af »Jyllands-Posten« spurgt (25. februar 2000), hvorledes han ville bedømme den »nye« sprogsag i den lokalhistoriske sammenhæng. Han sagde: »Pagten har stor symbolsk betydning på begge sider af grænsen, fordi den har symbolværdi ved at vise god vilje og ønske om ligeberettigelse. Det er pagtens afgørende funktion.« Samme Becker-Christensen blev i kampens hede også bedt om at fungere som »forligsmand« i den ømtålelige sag vedrørende Dybbølcentrets udvidelse under hensyntagen til krigsmindesamlingerne på Sønderborg Slot. Bortset fra det følelsesbetonede er der heller ikke tale om peber-

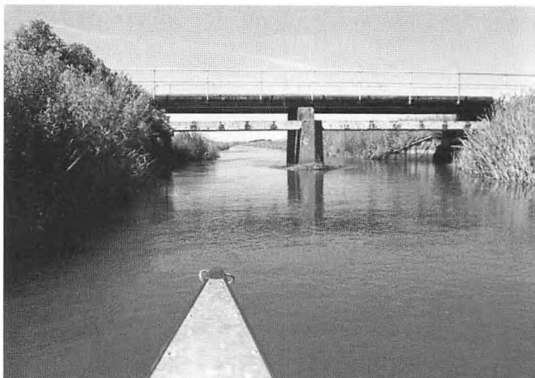
nødder, når der skal snakkes økonomi i denne sag.

Kanonvalget i Sydslesvig med hjælp fra Holsten

Det slesvig-holstenske landdagsvalg 27. februar år 2.000 sluttede med en del overraskelser både for det danske mindretal og »baglandet« i gamle Danmark. Prognosen før valget lød på i det højeste en fremgang til 45.000 stemmer og tre mandater til de danske farver, en forbedring på et mandat. De virkelige prognoser selve valgaftenen sagde noget helt andet, nemlig godt 60.000 stemmer og - hold fast! - ikke færre end fire mandater, det samme som en fordobling. Det var næsten som at opleve et 4-2 målorgie i en fodboldkamp. At det så kun blev til tre mandater med en tyk pil opefter var til at bære.

Tømmermændene

Valget i vort naboland bød på endnu en overraskelse. Nærmere beregninger viste, at den danske sejr måtte tilskrives tyske stemmer i Holsten. Her opstillede det danske mindretals politiske parti, Sydslesvigsk Vælgerforening, ikke, hvad allerede ligger i det slesvigske navnevalg. Men en ændring i valgloven muliggjorde, at der fra dele af Holsten kunne stemmes på SSW. Det viste sig, at ikke færre end 26.531 holstenere, svarende til 2,5 % af det samlede vælgerkorps dernede, havde stemt »dansk«. Herpå er der givet flere forklaringer. Tysk indenrigspolitik har været ramt af flere skandaler de senere år. Navne som Barschel og Kohl har skadet de store partier. Socialdemokratiet har også fået skrammer. Altså kan der være tale om et vist fravalg fra det ene til gunst for det andet, nemlig det danske mindretals regionale parti, kendt i den større offentlighed for at overholde spillets regler. Denne hypotese skal på ingen måde for-

Sporene skræmmer fra nedslidningen ved kajak- og kanofartens ophalingssteder langs med Gudenåen. Sønderjyllands amt har derfor sørget for regulativer for sejladsen på de større åer. Foto: Karin Riggelsen. Der Nordschleswiger.

klejne først Karl Otto Meyers og siden Anke Spoorendonks parlamentariske indsats i landdagen. Havde det bare ikke været for den omstændighed, at den iøjnefaldende fremgang i Holsten modsvareredes af et tab på i alt ca. 4.000 stemmer i det sydslesvigske kerneområde, med »højborgen« Flensborg i spidsen. Karl Otto Meyer fulgte og bar i kraft af en opstilling uden for den officielle landsliste og som stemmesamler på Vestkysten uden chance for valg. Han var den første, der offentligt udtalte sin bekyrning over valgets slagside. Den generelle stemmefremgang fik ham dog til at luften sin kongstanke (JV 29.2.) om, at SSW burde gøre klar til at opstille til Forbundsdagen i Berlin.

Kvartalet i korte træk

Dette var en gennemgang med kommentarer til nogle af kvartalets mere kontroversielle begivenheder i grænselandet. Herefter følger traditionen tro lidt af hvert i dagbogsform med medierne som kilde:

13. januar: Årets modtagere af H. V. Clausens og Johan Ottosens legatportio-

ner på 10.000 kr. til taknemmelighedens fremme i Sønderjylland tilfaldt den allerede flere gange nævnte generalkonsul, dr.phil. Henrik Becker-Christensen, Flensborg, fuldmægtig Christoffer Sørensen, Aabenraa, samt lærer og musikskoleleder Hans Morten Nielsen, Vojens. (JV)

17. januar: Vi forventer os alle meget af det kommunale kunstmuseum med det historiske navn Brundlund Slot i Aabenraa. Bysbarnet, havearkitekt I. P. Junggreen-Have, udfærdiger en helhedsplan for udenomsarealerne på Slotsbanken for at skabe en ramme om et museumsindhold og en form, »som man ikke kender mage til i Danmark,« oplyser museumsinspektør Katrine Kampe i et udbrud af forventningens glæde til Jyllands Posten.

19. januar: Sønderborg Slot og Gottorp Slot, begge beliggende i det gamle hertugdømme Slesvig, er gået sammen om et grænseoverskridende projekt. Det består i at indsamle genstande til indirekte belysning af udviklingen i det 20. århundrede. Den udstiller, man satser på, er en grænseboer, der ud fra egne kriterier opfatter en bestemt genstand som epokegørende for de skete fremskridt. Det kan efter det oplyste være en støvsuger, en telefon eller familiens første køleskab. Ingen spilleregler er fastlagte fra arrangørernes side. Museerne stiller efter at udstille 300 effekter, lige mange på hver side. Om der er forskellige nationale opfattelser i synet på den materielle kulturs stilling i folkløren vil vise sig, når »Århundredets Genstande«, som den dobbelte udstilling er døbt, bliver at se på Gottorp Slot i Slesvig i tiden 2. juli-27. august og på Sønderborg Slot 15. september-12. november. (JV)

En ny Sprogforening

23. januar: En særlig form for sprogkamp er bragt på bane af Erik Haase m.fl. Dis-

se gæve sønderjyder med stort »S« har i al gemytlighed stiftet »Den synnejsk Forening«. Barnet blev holdt over dåben efter indtagelse af nationalretten »Solæch å bachedde ærtsopp«.

Haase mener, at den sønderjyske dialekt, varierende som den vel at mærke er fra Kongeåen til Als og vestpå, er kommet i defensiven.

Foreningen forestiller sig en slags talkshow i TV-Syd, måske stilekonkurrencer i skolerne og naturligvis indslag i »æ Rummelpot«. Hedder det forresten ikke »e Rummelpot«, når det skal gå helt rigtigt til? Det andet kendeord er afledt af en slags teaterjysk. (JV+EB)

3. februar: Tønder føler sig som vestlig yderpost placeret i et skævvredet Sønderjylland. Det sidste, der røg, var kaserne. Som en rimelig erstatning foreslår Ole S. Lindholdt, Bevtoft, at Beredskabscentret (bedre kendt som Civilforsvaret) flytter ind på den tomme kaserne. Dette korps har som vigtig opgave i fredstid at yde hjælp i katastrofesituationer, som vi oplevede det under orkanen i december 1999. Netop i Vestslesvig, hvor der skete digebrud, og tage røg af staldene, er der brug for et professionelt korps til hurtigt at sætte ind mod naturens kræfter, mener Ole S. Lindholdt. Hvad den geografiske placering angår, peger han tillige på, at der er gjort en god begyndelse ved at lægge Beredskabsstyrelsens Tekniske Skole som en vestvendt spydspids i Tinglev. Der er bare det aber dæbei ved planen, at Haderslev vil kæmpe til sidste brandslange for at beholde sin nyligt moderniserede kaserne. (JV+EB)

9. februar: Den Sønderjyske Sygeplejeskole i Sønderborg har indledt et samarbejde med den tilsvarende uddannelsesanstalt i Flensborg om at gøre uddannelsen bedre. Pilotprojektet skal også gøre det lettere at få arbejde på begge sider af grænsen. (JV)

9. februar: Flere steder i landet, særlig langs Gudenåen, har man haft kedelige erfaringer med nedslidning af åbredderne i forbindelse med den stigende kano- og kajaksport. Sønderjyllands Amts udvalg for teknik og miljø har i forebyggende øjemed fastsat gennemgående, ensartede regler for besejling af de større åer, der kan beskadige lavvandede strækninger og føre til nedtrampning af åbrinkerne.

Der har været adgang til at gøre indsigelser mod restriktionerne, f.eks. har digegreve Nis Christensen, Ballum, krævet en spærrezone for Brede Å 400 m fra slusen. Det sker af hensyn til roernes egen sikkerhed. Der kan inden for den nævnte zone opstå farlige ebbestrømme, som i værste fald kan trække fartøj og mandskab ind gennem sluseværket. Det skal være sket tidligere. (No. + EB)

26. februar: Den mest omtalte og fotograferede fugl i Danmark er uden konkurrence storken. Desværre er det ved at være sidste udkald for de sommerlige, højbenede gæster, hvorfor Dansk Ornitologisk Forening har oprettet et projekt »Red storken«. Det er lykkedes at få prins Joachim til at støtte formålet ved at stille sig til rådighed som protektor for sagen. Det er der en historisk baggrund for, idet Schackenborg fra gammel tid har lagt tag til en rugende storkefamilie. Det skete sidste gang i 1979. (RB.)

Krav om en mindelund i Frøslev

1. marts: Det er ikke kun på Dybbøl, der advares mod for megen reformiver. Fhv. overbibliotekar og mangeårig formand for Sprogforeningen, Jørgen Mågård, Smedeby, er imod at gøre Frøslevlejren til en alt for pæn og friseret »feriekoloni« eller spejderlejr. Mågård, der i 1969 var med til at oprette lejrens museum, kalder det historieforfalskning, når man har valgt at se bort fra, hvad en KZ-lejr stod

for, nemlig en omvandring i snavs og mudder i bestandig frygt for at blive deporteret til det endnu værre sydpå. Mågård bakker derfor op om gruppen af tidligere Frøslevfanger, der vil have lejren omdannet til en mindepark. Sagen, der har stået på i 30 år, er i et sidste forsøg på at nå frem til en løsning lagt på statsminister Nyrup Rasmussens bord. Det brændende spørgsmål er, at et vognmandscenter med 60 ansatte har fået tilladelse til at drive forretning i nogle af de gamle fangebarakker. Flere politiske partier med Hans Engell (K) og Ole Sohn (SF) i spidsen beder statsministeren gribe ind samtidig med, at en tidligere Frøslevfange, major Kjeld Feilberg, Roskilde, truer med at stævne staten for aftalebrud, hvis der ikke nu kommer en mindepark. (Fl.A. + Berl.Tid.)

9. marts: Den sønderjyske forening »Landeværnet«, stiftet 1913 som led i kampen om jorden, har på en generalforsamling udtrykt betænkelighed ved, at tilflyttede hollandske landmænd køber gårde for nær grænsen. Man ser gerne, at tilflytterne integreres i et rent dansk-talende område. (No.)

18. marts: Så har vi hørt det med! Foruden ringridning til hest og på cykel (for børn) bliver den gamle riddersport nu også lanceret som en dyst på og fra traktor. Men ikke en hvilken som helst traktor. Der er stiftet en forening ved navn »Løjt Land Ferguson Forening«, og hvis nogen har lyst til at være med i konkurrencen om at tage flest mulige ringe i farten, gælder det om at sikre sig én af de små, grå husmandstraktorer. (No.)

Forkortelser:

Fl.A. Flensborg Avis
Jllp. Jyllands Posten
JV JydskeVestkysten
No. Nordschleswiger
RB. Ritzaus Bureau
EB Forfatterens kommentar

Det sker – på nordslesvigske museer

Skærbæk var for hundrede år siden stærkt delt, både nationalt og kulturelt. Den initiativrige og stærkt fortyskningsivrige pastor Jacobsen skilte vandene, så der på den ene side var et tysk parti bestående først og fremmest af embedsmænd og tilflyttede erhvervsfolk, mens flertallet af sognets hjemmehørende folk, bønder og håndværkere, var danske.

Hver side havde egne foreninger - Den tyske Forening og Krigerforeningen mod bl.a. Sprogforeningen og forsamlingshusets aktiviteter. Der var to menigheder, den tyske statskirke med pastor Jacobsen i sognekirken, og den danske, grundtvigske frimenighedskirke med pastor Jørgensen. Som et paradoks var den ledende danske storbonde Peter Timmermann kirkeældste i sognemenigheden og dermed en af statskirkens stærkeste støtter. Der var store politiske modsætninger. Det tyske parti, der havde pastor Jacobsen som rigsdagskandidat, dominerede i byen, mens danskerne takket være mange stemmer på landet kun på et hængende hår havde flertal i sognet.

Pastor Jacobsen oprettede adskillige foretagender: væveskole, dampskibssrederi, badestedet Lakolk, teglværk, mosebrug og fiskedamme og var en overgang den største arbejdsgiver i det vestlige Sønderjylland. 1903 brast det hele sammen. Præsten gik fallit og rev sit imperium med i faldet.

Samtidig med alle disse dønninger gik hverdagen sin stille gang med arbejde i landbrug, håndværk og handel. Byen blev i begrænset målestok et administrations- og handelscentrum, og i Storegade byggedes de relativt beskedne forret-

ningsejendomme, som stadig står, dog en del ombyggede.

Skærbæk o. 1900 er emnet for sommerens hovedudstilling, der åbner 15. juni og varer til 3. september. Udstillingen vil vise både de dramatiske begivenheder og det stille dagligliv. De politiske og nationale spændinger såvel som kirke-, skole- og foreningsliv bliver belyst. Gennem billeder gives et indtryk af, hvorledes byen og dens indbyggere så ud den gang, ligesom man kan se en halv snes af de kendte Skærbæktæpper.

Fra 6. maj til 4. juni vises en privat samling af autografer fra kendte danske og udenlandske personligheder - kunstnere, forfattere og politikere m.v. Her kan ses signaturer fra Oehlenschläger og Grundtvig via Johannes V. Jensen og Stauning til Ribbjerg og Poul Schlüter; Karen Blixen, Niels Bohr og Georg Brandes; skuespillere fra Brigitte Bardot og Maurice Chevalier til Poul Reumert, Ebbe Rode, Bodil Kjær og Dirch Passer; udenlandske koryfæer som Hemmingway, Nelson Mandela og Albert Schweizer.

Fra midten af september til 27. oktober vises malerier, tegninger og grafik af Victor Brockdorff og Viggo Kragh-Hansen, og de sidste fjorten dage af åbningsperioden afholdes Historisk Forenings traditionelle bogmarked på museet.

Skærbæk Museum

6/5 - 4/6. Autografudstilling.

15/6 - 3/9. Skærbæk o. 1900.

15/9 - 27/10. Victor Brockdorff og Viggo Kragh-Hansen: Malerier, tegninger og grafik.

14/10 - 27/10. Bogmarked.

H. E. Sørensen

- Museet på Sønderborg Slot**
 Indtil 14. maj: Udstilling med Gitte Kath. Arr. Sønderborg Kunstforening.
 Indtil 3. sept.: Mindeudstilling for medaljør Harald Salomon.
 27. maj - 20. aug.: Danske Surrealister. Fra Sønderjyllands Kunstmuseums samlinger.
- Cathrinesmindes Teglværksmuseum**
 Indtil 31. maj: Søren Møller, Hans Lembrecht, Winzor Klüglein og Frietjof Meier udstiller på loftet i ringovnen.
- Tønder Museum**
 Indtil 14. maj: For hundrede år siden - Jugendstil i Sønderjylland.
- Sønderjyllands Kunstmuseum**
 Indtil 21. maj: Walter Stöhrer, malerier.
 Indtil 20. aug.: Troels Wørsel, malerier.
 13. maj - 25. feb.: Raffael Rheinsberg, Potsdamer Raum. Torben Ebbesen, malerier og installationer.
- Højer Mølle og Marskmuseum**
 Indtil 27. aug.: Mølleriets historie i Vestslesvig.
- Museet Holmen, Løgumkloster**
 Indtil 21. maj: Udstilling med værker af Svend Boe Haugaard, bispekåben til Ribe Domkirke, forarbejder og broderiprøver, malerier.
 27. maj - 23. juni: Malerier af Allan Skuldbøl. Arr. kunstforeningen Cirklen.
- Aabenraa Museum**
 18. maj - 13. aug.: Aabenraa i 1000 år - en fremtidsvision. Udstilling med en række Aabenraakunstnere.
- Jacob Michelsens Gård**
 Åben efter aftale med Aabenraa Museum.
- Kunstmuseet Brundlund Slot**
 Indtil 18. juni: Temaudstilling om stilhed. Omhandler musik, installationer, malerier, skulpturer og fotos.
- Midtsønderjyllands Museum**
 Indtil 31. maj: Udstilling om hvaler.
- Haderslev Museum**
 Indtil 14. maj: Dansk nyrealisme på tværs - et kunstoprør. Deltagende kunstnere: Poul Anker Beck, Søren Elgaard, Karin Birgitte Lund, Lizzie Mallow, Erik Mortensen, Erik Rasmussen, Nis Schmidt, Erling Steen og Bjarke Regn Svendsen. Arr. Haderslev Kunstforening.

Duborgskolen og Sydslesvig - set gennem et temperament

Poul Svensson: Glimt fra grænselandet. Forlaget De Unges Kunstkreds, 1999. I kommission hos Padborg Boghandel. 184 s., ill. Pris: 160 kr.

Poul Svensson virkede det meste af sit arbejdsliv - 1949-1978 - i Flensborg som lærer i tegning og kunst på Duborgskolen.

Væksten i den danske bevægelse i årene lige efter naziregimets fald medførte et stort personalebehov i mindretallets skolevæsen og øvrige organisationer. Der var mangel på danske sydslesvigere med de nødvendige uddannelser, og mange stillinger blev besat med rigsdanskergerne folk som på linje med »de indfødte« gjorde en stor, frivillig indsats. Svensson var især aktiv inden for kunsthvet, bl.a. som udstillingsarrangør, som udgiver og forfatter af flere fine bøger, f.eks. om Frøslevskrinet og om altertavlen i Løjt, to af landsdelens fornemste kunstskatte.

Nu har han udgivet et tilbageblik på nogle af sine oplevelser. Netop det selvoplevede og Svenssons engagement i det, han skildrer, er denne bogs styrke - som så ofte i erindringernes og selvbiografis genrer. For nok citerer eller aftrykker han en del korrespondance, læserbreve og anden dokumentation, men det, han kan huske, er styrende for fremstillingen.

Barne- og ungdomstiden og seminarieårene i Nordlesvig optager ca. en fjerdedel af bogen, mens resten er viet årene i Flensborg med omtrent ligelig vægt på Svenssons engagement i kulturlivet (med afsnit om Sydslesvigs danske Kunstforening, De unges Kunstkreds, Kritisk Forum, planer om et dansk museum m.m.) og på Duborgskolen. Der er afbildet mange arbejder af hans elever, men i teksten fylder undervisningens glæder og sorger mindre end en række konflikter i forhold til skolens ledelse og de akademiske horder af cand.mag.'er, som med tiden kom til at dominere lærerkollegiet. Toppen og strukturen i mindretalsarbejdet kommer også under Svenssons lup. Her ser han en mangel på folkelig indflydelse - et »demokratiske underskud«.

Svensson har en åbenlys forkærlighed for

skarpe vurderinger, og hans bog danner ingen undtagelse fra en tendens, man ofte møder i erindringspræget litteratur, nemlig at den ikke blot giver et indtryk af forhold, begivenheder og personer, men endnu mere af forfatterens syn på dem og af hans personlighed. Poul Svensson fremstår som en uforfærdet revser af alt, hvad han finder forkert, uanset om de sager, han tager under behandling, hører til de store eller de små, og uden persons anseelse. Nogle læsere vil nok opfatte dette og hint anderledes end forfatteren, men ingen kan tage fra ham, at han har sine meninger - og sine meningers mod.

Anker Thygesen

Det rene vand

Lennart S. Madsen, Bent Vedsted Rønne og Svend Anker Iversen: »Det rene vand. Haderslev Vandforsyning 1899-1999«. Haderslev Vandforsyning og Haderslev Byhistoriske Arkiv 1999, 105 s. ill. Pris: 125 kr.

Der kan siges mange bemærkninger om den underfundige og dobbelttydige titel på denne bog, men den rammer meget præcist substansen i bogens emne. Det er og har aldrig været det rene vand at sikre den daglige vandforsyning heller ikke i Haderslev, hvor vandforsyningen kunne fejre sit 100 års jubilæum i 1999.

Det er der faktisk kommet en god bog ud af. I stedet for et snævert administrationshistorisk festskrift med vægt på oprettelsen af vandforsyningen og væksten i vandforbruget har forfatterne givet en bred kulturhistorisk skildring af vandforsyning i Haderslev. I kapitlet »Som dybest brønd« giver museumsinspektør Lennart S. Madsen en skildring af naturgrundlaget for vandforsyningen og vandforsyningen fra de første bopladser omkring Haderslev til nedlæggelsen af byens sidste brønd i 1942. Herefter giver stadsarkivar Bent Vedsted Rønne i de følgende kapitler en skildring af byens dårlige hygiejniske forhold og det stærkt forurenede brøndvand, der førte til oprettelsen af det kommunale vandværk i 1899, som følges op til i dag. Mens det i 1800-tallet var ekskrementer, møddinger, skarn og andet, der truede det rene vand, så er der helt anderledes radikale trusler

mod grundvandet i dag. Om dette og arbejdet for det rene vand i dag og i fremtiden fortæller Svend Anker Iversen, Haderslev Vandforsyning, i det afsluttende kapitel »Vand i fremtiden«.

Det er kælet for denne bog, hvilket med tydelighed fremgår af bogens righoldige, varierede illustrationer, der hele vejen følger teksten op. Selv på et godt og velordnet arkiv skal der investeres ganske betydelige ressourcer for at finde små detaljer, som byens mange brønde og brandhanen foran Slotsgade 23 fotograferet af Hugo Matthiesen i 1920.

Det mest basale og dagligt nærværende i livet har indtil de seneste år været det mest forsømte inden for historieforskning. »Det rene vand« viser, at emnet også kan være en ren fornøjelse at beskæftige sig med.

Tønder Festival

Carsten Panduro m.fl.: »Tønder Festival - gennem 25 år 1975-1999«. Udg. Tønder Festival Fond 1999. 167 s. ill. m/2 Cd'er. Pris: 250 kr.

Den måtte jo komme - bogen om Tønder Festivalen gennem 25 år. 167 sprudlende sider om hårdt frivilligt arbejde, en næsten kronisk anstrengt økonomi, men ikke mindst om fest og musik. Bogen, der er med engelsk paralleloversættelse, fortæller på de første sider festivalens historie. Man kan i den forbindelse sige udviklingshistorie fra de små forhold i Bachmanns Vandmølle til en stor etableret og anerkendt festival i millionklassen, men stadig båret af det samme frivillige engagement.

Hovedparten er dog en fotografisk skildring af musikken, musikerne, de mange frivillige og stemninger. Det er redaktionen sluppet ualmindelig godt fra, hvilket også bør tilskrives en række professionelle fotografer, der har forstået at indfanget nu'et, så de tilbageskuende billeder som musikken »kommer ud over scenekanten«.

Med bogen følger ikke mindre end to CD'er med en række koncertglimt. Det må have været vanskeligt for Torben Laursen og Alan Klitgaard at samle et koncentrat af de mange timer, som Danmarks Radio siden starten har optaget under festivalen. Ikke desto mindre synes det at være lykkedes. Den musikalske spændvidde er bred fra The Dubliners over Lillian Boutté og Deroll Adams til Runrig med Connie Kaldors uhøjtidelige »Gammel Dansk« som et vidnesbyrd om de festlige stunder uden for scenen, der er en af nerverne i festivalen. Tidsmæssigt

strækker indspilningerne sig fra 1975 til 1998. Når man siger Tønder Festivalen, kan man ikke undgå at sige Alex Campell, der til sin død i 1987 var en del af den faste stab på festivalen, og som redaktionen har sat et smukt minde med de tidlige indspilninger »The Sinking of the Reuben James« og »The Barnyards of Delgarty«. Kun synd, at lydsiden her ikke matcher resten af numrene.

Splinten i troldspejlet er ikke det mest iøjnefaldende i bogen, men det er blevet et kærligt og festligt tilbageblik, der nok skal få læseren til at se frem til næste Tønder Festival.

kf

En oversigt

kf

»Arkivet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig. En oversigt« ved Lars N. Henningsen. Studiefællingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig. Flensborg 1999. 216 s., ill., 128 kr. (32 DM).

I efteråret 1999 fejrede Arkivet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig 10-års jubilæum. Dette blev bl.a. markeret med udgivelsen af ovennævnte guide til arkivets samlinger, der - trods den relativt beskedne alder - indeholder et stort og væsentligt materiale med relation til det danske mindretal i Sydslesvig. På årsdagen omfattede det således omkring 600 hyldemeter og ca. 1.000 arkivfonde. Guiden omfatter de fem vigtigste arkivgrupper, nemlig personarkiverne med 501 numre, foreningsarkiverne med 282, institutionsarkiverne med 78, kirkearkiverne med 38 samt 5 erhvervsarkiver. Hvert arkiv er angivet med nummer, arkivskaberens navn, yderår, omfang samt en kort summarisk beskrivelse af indholdet.

Det giver sig selv, at en sådan oversigt ikke kan være en fyldestgørende registratur over samlingen, men lige så indlysende er det, at oversigten er en uvurderlig hjælp for den, der skal orientere sig i arkivets bestand, indhold og mulighed. Og som sådan fungerer den fint! Ikke mindst på grund af et godt registerafsnit med sted-, sags- og erhvervsregistre som alternativ-nøgler til den alfabetiske opstilling, men også på grund af en fin lille indledning, der redegør for arkivets historie, dets placering, samling og de generelle tilgængelighedsregler.

I disse IT-tider burde det måske være overflødigt at nævne, at guiden naturligvis er tilgængelig på internettet på adressen: www.dcbib.dk/dcb/Arkivet.

Leif H. Nielsen.

Grænselægningen

At fastlægge en statsgrænse er aldrig nogen let opgave. Det var det heller ikke, da den 68 km lange grænse mellem Danmark og Tyskland skulle afstikkes for nøjagtigt 80 år siden.

Efter de to afstemninger i Sønderjylland i 1920 kunne ingen dog være i tvivl om det overordnede resultat. I 1. zone havde et overvældende flertal på 75 % stemt for Danmark, mens 80 % i 2. zone havde stemt for Tyskland. Med nogle få undtagelser satte afstemningerne et skel mellem dansk og tysk nationalitet, og de støttede dermed også den grænse, som mag. art. H. V. Clausen i 1890 havde skitseret. Der var imidlertid mange hensyn at tage, da den internationale kommission CIS stod overfor at skulle udarbejde et detaljeret forslag til en ny dansk-tysk grænse. Kommissionen nåede frem til, at der var fem afgørende punkter, hvor den nye grænse måtte afvige fra «Clausen-linien». Det drejede sig om: 1) Flensborg Fjord, 2) Kobbermølle, 3) Kruså, 4) Padborg samt 5) den nederste del af Skelbæk og Vidå. De fire første punkter lod sig forholdsvis let løse. I Flensborg Fjord og ved Kobbermølle blev grænsen justeret en smule i tysk favør. Sidstnævnte for at undgå en linie gennem selve Kobbermøllens fabriksanlæg. Til gengæld kom både Krusågård og Kruså Kro efter ejernes ønske til at ligge på dansk side. En mindre bid af 2. zone omkring Padborg blev desuden givet til Danmark af hensyn til jernbaneforholdene.

Vanskeligere var det at bestemme grænselinien i vest, hvor man havde afvandingsforholdene at tage hensyn til. Problemet var, at op imod 4.000 ha af Tøndermarsken stod under vand i vinterhalvåret eller ved højvande, hvor slusen i Højer var lukket. Digerne stoppede ganske vist havvandet,

men Vidå kunne ikke rumme den store ophobning af baglandets indvand, hvilket til stadighed førte til store oversvømmelser. Under tørke opstod det modsatte problem. Så faldt grundvandspejlet og vandstanden i Vidå til et niveau under bevandningskanalerne, hvorved der opstod stor mangel på drikkevand til de ca. 50.000 kreaturer, der årligt blev sendt til opfedning i marsken fra både den nordlige og den mellemste del af Slesvig.

Rudbøl Sø indtog i forbindelse med afvandingen en nøgleposition, fordi det var her, de to store afvandingsystemer mødtes. Afvandingsområderne, der havde udløb til havet gennem henholdsvis Vidå ved Højer og gennem slusen ved Sydvesthørn, var forbundet med en sluse ved Merlingsmark syd for søen. Det havde tidligere været tanken blot at give de fire sogne Aventoft, Sønder Løgum, Ladelund og Medelby til Danmark, men skete dette, ville man fra dansk side få fuld kontrol over Vidåsystemet og afvandingen af Gudskogområdet syd for grænsen. Det fandt kommissionen betænkeligt, hvorfor Tyskland blev begunstiget, og grænsen blev trukket gennem Rudbøl Sø og fik det lidt kuriøse forløb ned gennem vejen ved Rudbøl-Rosenkrans.

Den 8. maj 1920 tiltrådte Ambassadørrådet i Paris forslaget til den nye grænse mellem Danmark og Tyskland, som blev bekendtgjort den 15. juni samme år. Et samarbejde mellem de to lande omkring de komplicerede afvandingsforhold i Tøndermarsken fandt senere sin løsning gennem traktaten af 1922, hvor parterne bl.a. nåede til enighed om at nedsætte en permanent grænsevandløbskommission.

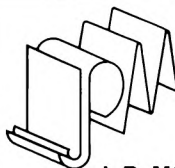
Troels Rasmussen

TRYKKERGAARDEN

HUMLEHAVEN · SKIBBROGADE 5 · 6200 AABENRAA · 74 62 63 66

WINDS BOGTRYKKERI A/S

Gravene 12 . 6100 Haderslev . Tlf. 7452 2231

J. P. MØLLER
BOGBINDERI A/S
CHRISTIANSFELDVEJ 70
DK-6100 HADERSLEV
TELEFON 74 52 13 61

ARNOLD BUSCK

Arnold Busck Boghandel

Apotekergade 4
6100 Haderslev
Telefon 74 52 27 03
Telefax 74 53 05 82

ENGEL
STÆRKT SOM BARE...

NCC DANMARK A/S - BYG

Elvej 2 A – 6000 Kolding
Telefon 7931 6600 – Fax 7931 6666

P.J.SCHMIDT A/S VOJENS

SYDBANK

Fuglsang
*Den ka'
vi li' ...*

 carl c. biehl

6300 Graasten

6200 Aabenraa

Tlf. 74 65 10 16

Tlf. 74 62 35 26

**Thomsens
Boghandel**

STORT UDVALG I HÅNDBØGER

Storetorv 2 . 6200 Aabenraa . Tlf.: 74 62 37 20 / 74 62 22 29

POSTADRESSEF

... Aktiv i grænselandet ...

Folkeafstemningen i 1920 delte Sønderjylland ved Skelbækken. To nationale mindretal opstod, og anerkendelse af disse er en vigtig forudsætning for et godt samarbejde på tværs af landegrænsen.

Der hersker gode forhold mellem mindretals- og flertalsbefolkning, - men stadig er der forskel på dansk og tysk. Ca. 50.000 sydslesvigere ønsker at leve som danske i det tyske samfund. En af forudsætningerne for et aktivt dansk kulturelt og folkeligt liv i Sydslesvig er støtten fra Danmark. Den giver midler til drift af danske børnehaver og skoler - ungdoms- og kirkeligt arbejde - biblioteker og meget mere.

Den danske stat og Grænseforeningen yder og formidler denne støtte. En stor medlemskare i Grænseforeningen er det folkelige grundlag for, at dette fortsat kan ske.

Bliv medlem af GRÆNSE- FORENINGEN

»Det er Grænseforeningens formål at virke til støtte for danskheden i grænselandet - særligt syd for grænsen, samt at styrke og udbrede kendskabet til grænselandets forhold«

Protector:

Hans Kongelige Højhed Prins Joachim

Årskontingentet varierer i lokalforeningerne omkring 100,- kr. For dette beløb får du seks gange om året bladet »GRÆNSEN«, - Grænseforeningens smukke årbog samt indflydelse på det lokale arbejde i din egen kreds.

Ring eller skriv efter Grænseforeningens brochure: Postboks 1530, Peder Skrams Gade 5, 1020 Kbh. K. Tlf. 33 11 30 63 eller hos den lokale formand.

Tønder Amt

Svend Kristiansen
Østerbyvej 32
6280 Hojer
tlf. 74 78 32 15

Haderlev Vesteramt

Sigrid Andersen
Rangstrupvej 20
6534 Agerskov
tlf. 74 83 31 56

Haderslev Østeramt

Lisbet Skau
Hasselvej 4
Hammelev
6500 Vojens
tlf. 74 50 79 22

Sønderborg Amt

Marie Hess
Frydenlundvej 5
6430 Nordborg
tlf. 74 45 62 65

Aabenraa Amt

Ove Nissen
Dalsmark 3
6300 Gråsten
tlf. 74 65 07 45

